

De moslimadvocaat

LANGE JAS

DE ZOON, DE MOEDER OF HET MEDIUM

Bedevaart buiten bestemming

IL DIVINO MICHELANGELO

'Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig'

SEKTE

De rooms-katholieke parochie in het rechtsverkeer

SLOTBAK

BRANDEND WATER

766

Vera Spaans

768

Maya Perfors

769

Albert Ploeger

770

Anneke Groenewoud

773

Charlotte Helmer

774

Leonie Rammeloo

777

Georg van Daal

778

Pieter Nabben

780

Leo van Osch

781

Petra van Kampen

COLOFON

85e jaargang
22 december 2005
nummer 17

Dit is de jaarlijkse redactiespecial van het Advocatenblad: het nummer is geheel samengesteld door de onafhankelijke redactie, is gewijd aan één thema en bevat niet de gebruikelijke rubrieken.

Redactie

mr. B.J.Th. Bouma, mr. drs. G.C. van Daal, mr. Y. van Gemerden, mr. A. Groenewoud, dr. L. Hesselink, mr. P.T.C. van Kampen, mr. P.F.P. Nabben, mr. G.J. van Oosten, mr. L.N.J.B. van Osch, mr. M. Perfors, mr. A.P. Ploeger, mr. L.H. Rammeloo, dr. mr. L.W.M. Wopereis

Eindredactie

Linus Hesselink
linus.hesselink@reedbusiness.nl

Bureau redactie

Charlotte Helmer

Vormgeving

VILLA V, Andre Klijsen

Correctie

Sandra Braakmann

Druk

Drukkerij Groen bv, Leiden

Advertenties

Brouwer's Direct Marketing bv
Steekterweg 80 G, 2407 BH Alphen a/d Rijn
Tel: 0172-23 44 60, Fax: 0172-23 30 17
E-mail: bdmvb@euronet.nl
Advertentietarieven op aanvraag
Personeelsadvertenties: 1,80 per mm
bij een kolombreedte van 40 mm

Inzendtermijn

afl. 2006-1: 30 december 2005
afl. 2006-2: 13 januari 2006

Omslag: Geloven

bewerking Andre Klijsen
Foto's: Patrick Post/ HH
Stuart Freedman/Panos/HH
Mark van der Zouw/HH

Nieuwe Orde regels

Tegen het karakter van deze redactiespecial, en ondanks aandacht in alle media en publicatie van de desbetreffende teksten in de Staatscourant, wilde de Orde per se nog vóór 1 januari 2006 haar leden extra op de hoogte brengen van de nieuwe Gedragsregel 10 en de veranderde Verordening op de praktijkuitoefening (onderdeel toezicht op naleving Wid en Wet MOT), die beide op 1 december jl. werden vastgesteld door het College van Afgevaardigden. Vandaar de blauwe Ordepagina's achterin dit nummer.

D V E N

De christenadvocaat

782

Vera Spaans

Variërende terughoudendheid

784

Jan Paul Heering

SINT I EN SINT II

787

Lucien Wopereis

Bidden en hoofddoek in het arbeidsrecht

788

Yvette van Gernerden

ADVOCAAT EN GOD

791

Jan van der Does

De harde lijn bij de Protestantse Kerk Nederland

792

L. van Heijningen

Canonica

796

Georg van Daal

HELDER ZIEN

800

Yvette van Gernerden

TRANSSUBSTANTIATIE

801

Linus Hesselink

Over geweten, belediging en godslastering

802

Leo van Osch

REDACTIONEEL

Waarom denkt een advocaat zoal bij het onderwerp 'geloven'? Enkele mogelijkheden zijn in dit nummer bijeengebracht. Geen diepgaande verhandelingen over het godsbegrip, maar een stuk over de bestuursrechter die een bedevaartsoord oprolt. Geen obligate beschouwingen over moslimextremisme en het ontwaken van Nederland, maar: wat zegt de jurisprudentie over de hoofddoek op de werkvloer?

Wat als een getuige per se wil zweren bij God, maar hem tegelijkertijd weigert 'almachtig' te noemen? Wat doet de burgerlijke rechter met meningsverschillen die ontstaan binnen een kerk (en die ontstaán daar nogal eens)? Bij wie kun je terecht voor je kerkelijke echtscheiding – gesteld dat die bestaat?

De redactie geeft enkele advocaten het woord voor wie geloof meer is dan een zondagse aangelegenheid. En ze geeft zichzelf het woord voor persoonlijke ervaringen met 'geloven'. Wat moet je doen met auteursrechtelijke aanspraken van een medium dat een compleet boek door krijgt? Kun je te sterk geloven in je cliënt, of in jezelf? Hoe hard mag een kerk als werkgever zijn? Wat als politie en justitie tegen de klippen op blijven geloven dat ze een potentiële terrorist hebben gepakt? Kun je je godsdienstige verleden afschudden, of zie je nog overal schimmen?

In deze te donkere dagen bestrijden we zoveel mogelijk spoken. Maar God en goden laten we met rust.
(LH/LvO)

De redactie ging op zoek naar advocaten voor wie geloof belangrijk is, wier werk erdoor wordt beïnvloed. Haroon Raza (28) is advocaat straf- en vreemdelingenrecht bij Stolk Advocaten in Rotterdam. In juni wordt hij medewerker. Hij is moslim.

Vera Spaans
journalist

‘Ik ben elke dag advocaat en elke dag honderd procent moslim, hoop ik’

‘Een groot deel van mijn cliënten is moslim. Ons kantoor is gevestigd in Het Oude Noorden, een wijk waar veel allochtonen wonen. Als ik zie dat mijn cliënt moslim is, schroom ik niet om hem te begroeten met assalamulalaikum, vrede zij met u. Dan voelen ze zich vaak meteen thuis.’

Raza is een van de weinige moslimadvocaten in Nederland. Hij is van Pakistaanse komaf, geboren in Londen en opgegroeid in Rotterdam. Eén keer verdedigde hij een vermeende moslimterrorist. Ook stond hij een imam bij die volgens minister Verdonk haat zou zaaien.

‘Werken volgens mijn geloof betekent dat ik iedereen met hetzelfde, en dat is heel veel, respect behandel,’ zegt Raza. ‘Dat is mijn beroepseer én mijn geloof. Ik ben elke dag advocaat en elke dag honderd procent moslim. Hoop ik. Het is mijn geloof om nederig te zijn. Tegenover mijn cliënt, niet in de rechtszaal, natuurlijk.’

Sommige orthodoxe moslimmannen geven geen handen aan vrouwen, maar dat doet Raza wel. ‘Je moet je aanpassen aan de beroepsgroep. Als je geen handen wilt geven, kun je beter slager worden. Maar bij sommige moslimcliënten pas ik wel op: je weet dat vrouwen dat niet altijd gewend zijn. Dan pas ik me aan. Ze komen niet om mij een hand te geven, ze komen zodat ik hen kan bijstaan.’

In zijn ogen is er niets in de advocatuur strijdig met de islam. ‘Anders was ik geen advocaat geworden. Je hoort wel eens dat het niet goed is dat je als moslimadvocaat in Nederland onderdeel bent van een niet-islamitisch rechtsstelsel. Mensen die dat zeggen zijn geen moslims met hersenen. Je bent hier, dus conformeer je je aan het Nederlandse rechtssysteem. Dat is een kwestie van deel uitmaken van een samenleving.’

<HET ENIGE DAT ZOU KUNNEN STRIJDEN MET
MIJN GELOOF IS DE VRIJDAGAVONDBORREL,
MAAR DAN DRINK IK SPA>

Het is heel simpel, zegt Raza: ‘Op het moment dat je voor strafrecht kiest, neem je alles aan wat daarbinnen valt. Ik zou ook iemand verdedigen die een moskee in brand heeft gestoken. Niet dat ik het daarmee eens ben, maar dat ben ik nooit met de feiten waarvoor mensen zijn veroordeeld.’ Hij lacht: ‘Het enige wat ik kan bedenken dat strijdig zou kunnen zijn, is de vrijdagavondborrel, maar dan drink ik spa. En tijdens de lunch eet ik geen varkensvlees, en verder alleen halal.’

Bijna had hij zich na zijn afstuderen afgekeerd van de advocatuur. Met redelijke cijfers en een goed cv stuurde hij 180 sollicitatiebrieven. ‘Ik ben maar drie of vier keer op gesprek gevraagd. Eén van die keren vroegen ze waar mijn naam vandaan kwam. Toen ik Pakistan zei, zeiden ze: “Dat is een moslimland hè?” En ze vroegen of ik moslim was. Ja, zei ik. Toen vroegen ze of ik belijdend was. Ik aarzelde, maar toen ik bevestigde dat ik geen varkensvlees at en geen alcohol dronk, vonden zij dat ik belijdde. Terwijl je daarvoor vijf keer per dag moet bidden. En dat doe ik niet. Ik ben lui. Eigenlijk zou ik het wel moeten doen. Het geeft ook gewoon rust tijdens een drukke dag.’

Lange jas

Jaren geleden trad ik op voor een ijscoman uit een naburig dorp, verdacht van heling. Volgens de politie was zijn ijscokar een dekmantel en verkocht hij vele gestolen goederen tussen de hoorntjes met slagroom door. Toen ik hem op het politiebureau bezocht, was de ijscoman in tranen. Hij bezwoer mij dat hij een keurige huisvader was, die met eerlijk verdiende centen de monden van zijn vrouw en vijf kinderen voedde, hoe moeilijk dat ook was. Zijn branche was zeer klimaatgevoelig en de laatste zomers waren niet bepaald best geweest. Hij ontkende bij hoog en laag dat hij ooit iets had verkocht waarvan hij wist of vermoedde dat het van diefstal afkomstig was. Het was een lieve, aandoenlijke, wat afgetobde man. Ik geloofde hem.

Ook bij de rechter-commissaris vloeiden de tranen. Met verve schetste hij zijn moeizame leven en zijn geploeter om met de opbrengsten van de ijsjes het hoofd boven water te houden. Bovendien was hij katholiek en hij kon het tegenover onze Lieve Heer toch niet maken dat hij zoiets oneerlijks zou doen. Kortom: hij mocht naar huis. Enige tijd later stond ik hem bij tijdens de meervoudige strafzitting, die liep als een trein. Ik had grote sympathie voor de man opgevat en ging er vol tegenaan. Ieder sprankje van bewijs wist ik neer te sabelen. Zijn 'laatste woord' was zo ontroerend dat zijn vrouw op de tribune in snikken uitbarstte.

Hij was dan ook zeer in zijn sas toen we weer buiten stonden. Hij zei dat hij me extra wilde bedanken. Midden in de enorme wachtruimte van het Paleis van Justitie in Den Haag deed hij zijn lange jas open en bood mij als beloning een van de ongeveer twintig horloges aan die aan de binnenkant van zijn jas waren bevestigd. Hij werd vrijgesproken.

Maya Perfors

IN SEVILLA ZIJN DE MUREN VAN EEN CAFÉ BEHANGEN MET MADONNAS

FOTO: CHRIS SATTLBERGER/ANZENBERGER/HH

De zoon, de moeder of het medium

Ik geloof niet. Mijn ouders hebben mij wel christelijk opgevoed. Zij waren zelfs zeer actief in de hervormde kerk. Maar nadat zij mij het geloof hadden aangereikt lieten ze mij de vrije keuze. Al heel vroeg gold voor mij: ik geloof niet. Het was een nuchtere constatering van een negenjarig jongetje.

Ik was in zoverre door Calvin beïnvloed dat ik rechtlijnig in mijn gevoel van niet-geloven was: als je niet gelooft in God, kun je niet oprecht deelnemen aan de rituelen van de kerk. Zondag bleef ik dus thuis. Scherp tekende zich hier het verschil met mijn vriendjes – wij waren inmiddels vanuit Amsterdam naar het katholieke zuiden verhuist. Hun moeders zagen graag dat ze desnoods dan maar alleen voor haar naar de kerk gingen. Mijn moeder niet: 'Voor mij moet je het niet doen.' Dus niet. Geen kerkbezoek, geen geloof, geen leven na de dood.

Nu werd ik onlangs door een kantoorgenote benaderd met de vraag of ik bereid was om een delicate zaak in behandeling te nemen. Het ging over de rechten op een boek, het lag heel gevoelig. Geen probleem, laat maar komen. Een week later zit ik tegenover een aardige, vlotte vrouw. Zij vertelt mij over het verlies van haar zoon, over het verdriet na zijn dood, maar ook de mooie momenten na zijn dood, de momenten dat er contact is geweest. Contact? Zij vertelt mij over het medium, een vrouw die in contact is gekomen met haar overleden zoon. Ze vertelt over hetgeen hij vertelt. Hij wil nog zoveel kwijt aan de wereld dat hij een boek wil schrijven. Er is een uitgever gevonden, het boek is geschreven en nu is er verschil van mening tussen de twee vrouwen.

De moeder wil niet dat het boek wordt uitgegeven; het medium zegt de wensen van de overleden zoon niet te willen negeren. Het medium zegt met weinig consideratie tegen de moeder: 'Jouw zoon wil dat ik de door hem aan mij doorgegeven teksten in boekvorm publiceer. Je zoon is volwassen. Daar sta jij buiten.' De moeder vraagt mij ten slotte: 'Wat te doen?'

Zoals tegenover iedere vorm van geloven, sta ik neutraal tegenover het geloof van deze moeder. Voor de moeder is dit een zaak van leven op dood, en mij kost het geen moeite om de probleemstelling serieus te nemen. Toegegeven, een lichte glimlach zoekt een weg naar buiten. Maar dat is vooral een gevolg van de casuspositie die mij al snel duidelijk wordt. Een boek is een auteursrechtelijk werk. De Hoge Raad heeft zo mooi geformuleerd dat het de creatieve prestatie van de maker is die beschermd wordt, door te eisen dat het werk 'een eigen, oorspronkelijk karakter bezit en het persoonlijk stempel van de maker draagt'. Art. 1 Auteurswet bepaalt dat het auteursrecht van rechtswege aan de maker toekomt. Wie is de maker? Het medium heeft het boek geschreven. Maar was zij daarin niet slechts het instrument van de zoon? Legde zij niet eenvoudig vast dat wat hij haar vertelde?

Ik heb haar tuk: er is maar één manier voor het medium om haar auteursrechtelijke claim waar te maken en dat is om zichzelf te ontmaskeren als charlatan. Als zij de boel bij elkaar verzonnen heeft, heeft zij het auteursrecht. Wat kan het medium anders dan bevestigen dat ze niet meer gedaan heeft dan de gedachten van de zoon vastleggen, en daarmee erkennen dat ze niet de maker is? Zaak opgelost.

Enthousiast deel ik mijn analyse en logische gevolgtrekking met de moeder. Dan dringt het besef door van de paradox waar deze redenering toe leidt: de maker is de zoon, die na zijn dood scheppende arbeid heeft verricht. Ik heb weinig twijfel dat het systeem van de wet onvoldoende ruimte laat voor deze aanname. Ik sta voor een zware taak. Hoe leg ik de moeder uit dat haar realiteit niet de onze is? Dat wat zij oprecht gelooft, binnen ons rechtssysteem geen plaats heeft. Auteursrecht gaat over bij erfopvolging, maar die opvolging vindt plaats op het tijdstip van het overlijden. Met na het overlijden door de erflater gemaakte werken is geen rekening gehouden.

Uiteindelijk liet het medium zich leiden door haar geloof en heeft zij zich bij de wensen van de moeder neergelegd. Of was het toch haar gezonde verstand en het vooruitzicht van een rechtszaak? Ik had die rechtszaak graag gevoerd.

Albert Ploeger

FATIMA, PORTUGAL FOTO: MARCO OKHUIZEN/H

Bedevaart buiten bestemming

Niets mis met Mariaverschijningen, zeker niet als die plaatsvinden na een wonderbaarlijke genezing. Dat vervolgens tienduizenden bedevaartgangers de kapel ter plaatse bezoeken, is begrijpelijk. Maar wat als die kapel en bijbehorende kruiswegstaties in strijd met het bestemmingsplan blijken te zijn gebouwd? Heb je dan iets aan de vrijheid van godsdienst van art. 9 EVRM?

Anneke Groenewoud

In de eerste helft van dit jaar heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State twee uitspraken gedaan¹ over de verhouding tussen een fundamenteel recht, neergelegd in het EVRM, en de mogelijkheid om bestemmingsplanvoorschriften te handhaven. In de eerste uitspraak beriep een zendamateur uit Sint-Michielsgestel zich met succes op de vrijheid van meningsuiting toen bleek dat een bouwvergunning voor een zendmast niet kon worden verleend vanwege strijd met het geldende bestemmingsplan.

De tweede uitspraak gaat over de verhouding tussen de vrijheid van godsdienst, art. 9 EVRM, en de (beginsel)plicht van een gemeente om tegen zonder bouwvergunning gebouwde bouwwerken handhavend op te treden. 'Het verschijnen van Maria noopt er niet toe om de bestemmingsplanvoorschriften of optreden ter handhaving daarvan achterwege te laten', aldus de intrigerende kop in de AB. Reden om op onderzoek uit te gaan naar de achtergronden van deze uitspraak.²

Knieën

Appellante was de Stichting Vaders Huis is Moeders Toevlucht. Deze stichting is in 1999 opgericht en heeft als doel de verering van Moeder Maria in de meest ruime zin des woords. Voorzitter is de heer Martien van der Palen. Deze Van der Palen, geboren en getogen in Valkenswaard, is in de jaren zestig als lekenmissionaris naar Papoea-Nieuw-Guinea gereisd. Hij werkte er bij de Missionarissen van het Goddelijk Woord. In de binnenlanden van Nieuw-Guinea ontmoette hij Raphaella Agatha Molki Kindua en trouwde haar. Terug in Nederland ging het echtpaar na enige tijd inwonen in het huis van een broer van Martien in de bossen vlak bij Valkenswaard in de Brabantse Kempen.

De Kempen is van oudsher een gebied waar de Mariaverering veelvuldig voorkomt; na de scheiding tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden in de zestiende eeuw is de bedevaartcultuur in de Noordelijke Nederlanden vanwege de antikatholieke overheidsmaatregelen vrijwel verdwenen. In het oostelijke deel van Noord-Brabant, met name in de regio van de vrije heerlijkheden die niet tot 'Staats-Brabant' behoorden, hield de Mariaverering stand.³

In deze voor de verering van Maria vruchtbare regio streken Martien van der Palen en zijn echtgenote neer. In Nederland kreeg Agatha last van haar knieën: op een gegeven moment kon ze amper nog lopen. De huisarts van Martien en Agatha leidde een gebedsgroep waar zij zich bij aansloten. Deze gebedsgroep wijdde zich onder meer aan Maria. De groep was op een gegeven moment naar het heiligdom van de Vrouwe van Alle Volkeren in Amsterdam-Zuid gegaan (een andere Nederlandse bedevaartsplaats). Van het zogenaamde vereringsobject uit Amsterdam, een schilderij, had de groep een replica verworven dat vervolgens binnen de gebedsgroep ging circuleren. Toen het schilderij in het huis van Martien en Agatha stond, werd Van der Palen op een nacht wakker en zag hij dat zijn vrouw het bed had verlaten en voor het schilderij lag te slapen; de volgende dag kon ze weer lopen.

Tienduizenden bedevaartgangers

Vanaf dat moment had Agatha regelmatig verschijningen waarin ze vaak Maria zag. In februari 1999 openbaarde Maria zich aan Agatha als de Vrouwe van Alle Volkeren. Zij gaf Agatha de opdracht een boodschap te verkondigen: 'Ik ben de Vrouwe van Alle Volkeren; dezelfde als jij vroeger in je droom hebt gezien. Ik ben jouw moeder en de moeder van alle mensen. Jij moet overal gaan zeggen dat de mensen ophouden met abortus'. Deze anti-abortusverschijning herhaalde zich verscheidene malen. Vanaf 1998 ging Agatha ook delen in het lijden van Christus en ontving zij vele stigmata.⁴

In een voormalig kantoor werd op het terrein in 1999, op 31 mei de feestdag van de Vrouwe van Alle Volkeren, een witte houten kapel in gebruik genomen, inclusief een zeven meter hoge toren met daarop de tekst 'Vader's Huis is Moeder's Toevlucht'. De gelijknamige stichting werd kort daarop, in augustus 1999 opgericht, met onder anderen Martien van der Palen als voorzitter en de voormalig huisarts Schulte als secretaris.

Aan de bouw van deze kapel lag (ook) een conflict met de gemeente Valkenswaard ten grondslag over een bouwvergunning voor een eigen woning voor Van der Palen en zijn kinderrijke gezin. 'Maria, as ik de vergunning krijg, dan bouw ik een kapelleke vur oe', beloofde Van der Palen Maria. In januari 1999 kwam de gemeente met de vergunning af.

Na de bouw van de kapel volgden in 2000 de aanleg van een kruisweg met veertien kruiswegstaties met een vier meter hoge Calvarieberg. Ook kwam er een glazen kapel met een beeld van Maria Vrouwe van Alle Volkeren. Het terrein groeide vervolgens uit als bedevaartsplaats dat – zo blijkt uit de uitspraak van de Afdeling – sindsdien door vele tienduizenden bedevaartgangers uit binnen- en buitenland werd bezocht. Om alle bezoekers te kunnen laten parkeren werd een parkeerterrein aangelegd.

Negatief

Helaas voor de Stichting trok de kapel niet alleen veel bedevaartgangers, maar ook de aandacht van de afdeling bouwen en wonen van de gemeente Valkenswaard. Er rustte (en rust) op het perceel een agrarische bestemming. De kruiswegstaties, het kruis op de Calvarieberg, het poortgebouw en de glazen kapel bleken (bouw)vergunningplichtig. De bouwwerken waren zonder

bouwvergunning opgericht. In 2000 deed de gemeente een eerste handhavingspoging. Deze mislukte omdat de verkeerde was aangeschreven. Uiteindelijk volgden op 31 maart 2003 maar liefst zeven dwangsombesluiten: de Stichting werd gelast om de kruiswegstaties, het kruis op de Calvarieberg, de poortpilaren van het poortgebouw, de glazen kapel met daarin een beeld van Maria en de kapeltoren af te breken en het gebruik van het terrein als parkeerplaats en van het kantoor als kapel te staken. Daartegen heeft de Stichting gevochten tot en met de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. De Stichting vond dat het bestemmingsplan buiten toepassing moest blijven omdat het een onaanvaardbare inbreuk zou maken op de in art. 9 EVRM neergelegde vrijheid van godsdienst.

<HET VERSCHIJNEN VAN MARIA NOOPT ER NIET TOE BESTEMMINGSPLANVOORSCHRIFTEN ACHTERWEGE TE LATEN>

De Afdeling besliste in appel van dit jaar negatief voor de Stichting. De Afdeling vond dat het feit dat een grondrecht in het geding is, niet zonder meer betekent dat de voorschriften van een bestemmingsplan terzijde moeten worden gesteld. Planvoorschriften kunnen de mogelijkheid om godsdienst te belijden inperken. Dat vindt zijn rechtvaardiging in het feit dat de planvoorschriften zijn gebaseerd op de Wet op de ruimtelijke ordening, die noodzakelijk te achten zijn in een democratische samenleving ter bescherming van de in art. 9 lid 2 EVRM genoemde belangen.⁵ De vrijheid van godsdienst of van het belijden ervan wordt hierdoor niet haar wezen aangetast, terwijl de mogelijke inperking evenredig is te achten aan de met de planvoorschriften mede beoogde, hiervoor bedoelde belangen. De bijzondere betekenis die naar de godsdienstige overtuiging van appellante aan de betrokken plaats toekomt, kan bij de planologische besluitvorming een rol spelen in de afwijking ten opzichte van de hiervoor bedoelde belangen, maar, aldus de Afdeling, noopt er niet toe toepassing van de planologische voorschriften of handhaving daarvan achterwege te laten.

Voortekenen

Aan de lasten onder dwangsom is inmiddels voldaan, en – er werd namelijk niet binnen de 'begunstigingstermijn' voldaan – de verbeurde dwangsommen zijn geïnd. Het terrein en de kapel zijn niet meer voor het publiek toegankelijk. Dat betekent echter niet dat de Stichting het hoofd volledig in de schoot legt. Na de uitspraak van de Afdeling heeft de Stichting gepoogd vrijstelling >

FOTO: ANNEKE GROENEWOUD

te krijgen om een zogenaamd 'kamphuis' te bouwen voor de opvang van jonge, alleenstaande ouders. Deze vrijstelling is door de gemeente (ook in bezwaar) afgewezen. De procedure daarover loopt nog. De Stichting heeft haar hoop nu gevestigd op een op stapel staande herziening van het bestemmingsplan voor de legalisering van haar activiteiten ter plaatse. De voortekenen daarvoor zijn niet ongunstig.

Het terrein ligt er inmiddels verlaten bij: alleen een Mariabeeldje, een heuveltje en een aantal borden met 'Plaats van de verschijning van de maagd Maria' herinneren aan het illustere verleden.

Agatha heeft de teloorgang niet hoeven meemaken; zij is in 2002, op eerste pinksterdag, overleden.

- 1 De beide uitspraken zijn na elkaar gepubliceerd in de AB van dit jaar: Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State 9 februari 2005, AB 2005/224 (Sint-Michielsgestel) en 6 april 2005, AB 2005/225 (Valkenswaard).
- 2 Hiervoor werden als bron gebruikt: *Bedevaartplaatsen in Nederland*, Meertens Instituut, toegankelijk via www.meertens.knaw.nl; Joris van Casteren, 'Bloedmadonna', *Groene Amsterdammer* 29 september 1999; Yolanda de Koster, 'Einde illegale kapel Borkel en Schaft', *Eindhovens Dagblad* 16 november 2002; 'Stichting Mariakapel vecht dwangsom aan', *Eindhovens Dagblad* 1 juli 2004; *Maria Heute* 383, Parvis Verlag, maart 2000, toegankelijk via www.parvis.ch; mondelinge informatie van mr. G.L. Pijnenburg, gemeente Valkenswaard en van de raadsman van de Stichting.
- 3 In de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden waren de generaliteitslanden de gebieden die rechtstreeks onder het bestuur van de Staten-Generaal vielen en die in tegenstelling tot de zeven gewesten geen stem in het landsbestuur had-

den. Het waren met name rooms-katholieke gebieden die in een later stadium van de Tachtigjarige oorlog op Spanje veroverd waren. Een van die gebieden was Staats-Brabant. Een aantal gebieden in Oost-Brabant, waaronder de vrije heerlijkheden, hadden wel nauwe banden met de Republiek, maar behoorden niet tot Staats-Brabant.

- 4 Stigmata zijn de 'merktekens van Christus'. Men gelooft dat voor wie zich in meditatie op het lijden van Jezus Christus geheel en al overgaf, het mogelijk is om de vijf kruiswonden te ontvangen. Stigmata zijn tekens dat de boodschap van degene die de stigmata ontving, door God gelegitimeerd is.
- 5 Art. 9 lid 2 EVRM: 'De vrijheid godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen kan aan geen andere beperkingen worden onderworpen dan die bij de wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.'

ALLEEN EEN MARIA-
BEELDJE, EEN HEUVELTJE
EN EEN BORD MET
<VERSCHIJNINGPLAATS
VAN DE H. MAAGD MARIA>
HERINNEREN AAN HET
ILLUSTERE VERLEDEN.

Il divino Michelangelo

Een gevoel van verbazing en sensatie maken zich van mij meester. Het is die sensatie die mij tijdens een vakantie in Schotland na een bezoek aan het kasteel en een wandeling in de groene glooiende velden, de veldslagen van weleer laat beleven. Ik noem het maar historische fantasie: de historische fantasie maakt zich van mij meester. Legio voorbeelden kan ik noemen: ruïnes in Frankrijk, de velden bij Waterloo. Ik waan me een jonkvrouw op het kasteel, een strijder op de velden en beleef de tijd opnieuw.

En nu, op deze druilerige dinsdagmiddag, is het er ineens weer. Michelangelo trekt me in eenzelfde sensatie. Ik kan de tekeningen die bijna vijfhonderd jaar geleden gemaakt zijn, bijna aanraken. Elk lijntje dat hij in die tijd op papier heeft gezet, kan ik met mijn ogen volgen. Ik zie de hand van Michelangelo de lijnen op het papier zetten, ik zie de meester aan het werk.

Ik ben een heuse heiden, ben niet gedoopt en heb weinig *feeling* met het geloof. Toen de paus de pil verbood, is mijn moeder van haar geloof gestapt en nooit heeft iemand me kunnen of willen overtuigen dat dit een slechte beslissing is geweest. Dat het geloof ellende teweegbrengt en heeft gebracht, valt niet te ontkennen maar evenmin valt te ontkennen dat het geloof mooie dingen heeft laten ontstaan. De Sixtijnse Kapel en niet te vergeten de voorstudies van Michelangelo zijn er voorbeelden van. Laat Michelangelo u in vervoering brengen.

Charlotte Helmer

(De tentoonstelling in het Haarlemse Teylers Museum is nog te zien tot 8 januari 2006.)

De functie van de eed of de belofte is het moment te markeren dat de getuige onder ede komt te staan, waarna rechtsgevolgen gaan spelen. Hóé dit moment precies wordt gemarkeerd, door de eed of iets anders, zou geen rol moeten spelen, zegt Leonie Rammeloo. Zo simpel is het. Toch heeft het 'eedsvraagstuk' de afgelopen eeuw aardig wat stof doen opwaaien.

Leonie Rammeloo

De vanouds christelijke achtergrond van de Nederlandse bevolking vormde de basis voor het uitgangspunt in de negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse jurisprudentie en in de Eedswet van 1911, dat elke getuige de eed moest afleggen. Met het oog op de Doopsgezinden werd echter in 1916 de Eedswet aangepast in die zin dat, wanneer de getuige aangaf tegen het afleggen van de eed onoverkomelijke bezwaren te ontleenen aan zijn opvattingen omtrent godsdienst, hij in plaats daarvan ook de belofte kon doen. Uitgangspunt bleef echter de eed.

De achterstelling van de belofte is pas in 1971 uit de wet verdwenen. In dat jaar werd in de Eedswet bepaald dat de getuige zonder opgaaf van redenen kan kiezen tussen eed en belofte. De consequentie van beide mogelijkheden is hetzelfde: vanaf dat moment dient men de waarheid en niets dan de waarheid te zeggen, op straffe van de sanctie voor meened ex art. 207 Sr.

Kiest de getuige voor de eed dan schrijft de Eedswet voor dat dit gebeurt door 'onder het opsteken van de twee voorste vingers van zijn rechterhand (...) de woorden: "Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig"' uit te spreken. Deze verplichting geldt niet wanneer de getuige 'aan zijn godsdienstige gezindheid den plicht ontleent den eed (...) op andere wijze te doen.'

werd verdacht zich op het standpunt stellen dat hij niet een voor hem geldige eed had afgelegd en (dus) geen meened had gepleegd.² Hoewel Taverne in zijn noot uit 1921 al waarschuwde voor chicanes die dit arrest in het leven zou roepen, heeft deze rechterlijke verplichting stand gehouden tot 1988.

In dat jaar procedeerde een hindoe tot aan de Hoge Raad³ met de stelling dat hij geen meened had gepleegd, omdat hij de door hem afgelegde eed niet had afgelegd op de wijze die zijn godsdienst voorschrijft. Het Hof had dit verweer – volgens de Hoge Raad terecht – verworpen, omdat de Hindoe tijdens het getuigenverhoor geen bezwaar had gemaakt tegen de door hem afgelegde eed en hij de rechter evenmin had gewezen op de door zijn godsdienst voorgeschreven wijze van eedsaflegging. In die situatie, zo oordeelde

HET RISICO VAN CHICANES

'Zoo waarlijk helpe mij

Deze uitzondering leidde ertoe dat de Almelose rechtbank in 1919 enkele opperrabbijnen en de rector van een seminarium raadpleegde over de geëigende eedsaflegging door een getuige met het joodse geloof. De uitkomst van dit onderzoek was dat de getuige het hoofd bedekt moest houden tijdens de eedsaflegging, maar overigens kon voldoen aan de in de wet voorgeschreven formaliteiten.¹

Vreemde taferelen

Probleem voor de rechter die een getuige wilde horen was destijds dat hij actief moest nagaan of de getuige op grond van zijn godsdienstige gezindheid verplicht was tot een afwijkende eedsaflegging, zo bepaalde de Hoge Raad in 1921. Liet de rechter dit na, dan kon de getuige die naderhand van meened

het Hof, mocht de rechter aannemen dat de getuige geen bezwaar had tegen het afleggen van de eed en was het, als al juist was dat zijn godsdienst een andere eedsaflegging voorschreef, aan de getuige geweest de rechter daarop te attenderen.

Het oordeel van de Hoge Raad in dit arrest laat echter onverlet dat een getuige, die de rechter er wél op wijst dat zijn godsdienst een andere eedsaflegging voorschrijft, in theorie voor vreemde taferelen tijdens getuigenverhoren kan zorgen. In zijn noot bij dit arrest waarschuwt 't Hart voor de vele godsdiensten, stromingen en sekten van over de hele wereld die elk met hun eigen voorschriften en voorwaarden een getuigenverhoor kunnen bemoeilijken of in feite zelfs onmogelijk maken.

God Almachtig'

ILLUSTRATIE: PAUL VAN DONGEN (ETS)

Weliswaar kan een gewiekste getuige hiermee niet onder de sanctie op meened uitkomen, maar zal hij wellicht wel onder zijn getuigplicht trachten uit te komen. Ook Van Veen⁴ ziet hierin een voortdurende mogelijkheid voor chicanes. Beide schrijvers pleiten voor schrapping van de mogelijke vervanging van de eed door een eigen variant en dus voor beperking van de keuze tussen de eed (op de wettelijk voorgeschreven wijze) en de belofte.⁵

De Erbarmer de Barmhartige

Opvallend is dat zowel 't Hart als Van Veen meent dat het voorschrijven van uitsluitend de belofte in de praktijk zou volstaan. Geen van beide pleit echter voor schrapping van de mogelijkheid tot eedsaflegging, vanwege de 'sacrale beleving' van de getuige zelf: de behoefte om Gods hulp in te roepen bij het beloven de waarheid te spreken. Leidt echter die behoefte tot 'sacrale beleving' er niet juist toe dat men een eigen versie van de eed wil afleggen – en zich dus niet wil beperken tot wettelijk voorgeschreven tekst?

Dit blijkt wel uit de problemen die zich hebben voorgedaan bij de beëdiging van leden van gemeenteraden en provinciale staten. Hoewel voor hen uiteraard ook de mogelijkheid van de belofte bestaat, wensten een aantal leden uitdrukkelijk de eed af te leggen, maar weigerden zij toch de in dat geval in de Gemeente- en Provinciewet dwingend voorgeschreven zinsnede 'Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig' uit te spreken (de uitzondering uit de Eedswet 1911 is hier namelijk niet van toepassing).⁶ Zo hadden enkele leden er bezwaar tegen om God als 'Almachtig' te betitelen; een lid verkoos de frase 'God, de Krachtige'. Een moslim-raadslid wilde als alternatief uitspreken 'in naam van Allah de Erbarmer de Barmhartige'.

Ondanks Kamervragen en ministeriële bemoeienissen is overigens nog steeds onduidelijk of voorzitters van gemeenteraden en provinciale staten dit soort wensen mogen inwilligen, zonder de ongeldigheid van de afgelegde eed te riskeren.

Politieke correctheid

Men kan zich verwonderen over de hoeveelheid stof die het 'eedsvraagstuk' de afgelopen eeuw heeft doen opwaaien.⁷ Hieruit blijkt wel een voort-

durende streven van wetgever en rechterlijke macht tot politieke correctheid ten opzichte van andere godsdiensten. Het bieden van de vormloze belofte als alternatief naast de standaard eed, zoals 't Hart en Van Veen al bepleitten, lijkt echter al voldoende 'correct'. Zo'n alternatief is immers geen vanzelfsprekendheid. Zo bestaat in de Amerikaanse staat Texas de verplichting voor opgeroepen juryleden om hun gelofte tot correcte naleving van hun juryverplichtingen af te sluiten met 'So help me God'. Toen een atheïste dit weigerde, werd zij op beschuldiging van 'contempt of court' een aantal uur in hechtenis genomen, behandeld als crimineel, en veroordeeld (tot een gevangenisstraf van de reeds 'gezeten tijd'); ze moest met een strafblad verder leven.⁸

De eventuele 'sacrale beleving' of de erkenning van het geloof van de getuige is uiteraard niet het belangrijkste aspect van de eedaflegging. Dat is het markeren van het moment dat de getuige onder ede komt te staan, vanaf welk moment rechtsgevolgen gaan spelen. Niet alleen komt vanaf dat moment aan de getuigenverklaring bewijskracht toe, hetgeen belangrijk is voor de bij de procedure betrokken partijen. Ook bestaat een strafdreiging voor de meened plegende getuige. Hoe dit moment wordt gemarkeerd (door een eed, een belofte of een alternatief) zou eigenlijk geen rol moeten spelen, zolang het markeren van dat moment maar voldoende duidelijk is voor zowel getuige als partijen. 🌐

ENKELEN WILDEN DE EED AFLEGGEN MAAR
HADDEN ER BEZWAAR TEGEN OM GOD ALS
<ALMAGHTIG> TE BETITELLEN; EEN LID
VERKOOS <GOD, DE KRACHTIGE>

1 Rb. Almelo 15 mei 1919, NJ 1919/657.

2 HR 23 mei 1921, NJ 1921/595.

3 HR 19 april 1988, NJ 1989/140.

4 Van Veen, 'Geen eed en geen belofte', *RM Themis* 1990, 145.

5 Beide schrijvers bepleitten dit voor het strafrecht; geen reden lijkt te bestaan om deze aanbeveling niet ook voor het civiele recht te laten gelden.

6 Versteden, 'Kwesties rond de eed', *Gemeentestem* (2000), 7128, p. 510 en Versteden, 'Afwijking van het "Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig" uit den boze', *Gemeentestem* (2002), 7158, p. 92.

7 Zie onder meer de drie artikelen van Van Baars in NJB 1969, 257, NJB 1969, 381 en NJB 1970, 630, maar ook het uitgebreide overzicht van jurisprudentie in de noot van 't Hart onder NJ 1989/140.

8 Zie ook het relaas van Robin Murray-O'Hair in *The American Atheist Newsletter* (http://www.findarticles.com/p/articles/mi_moOBW/is_10_43/ai_113526973).

EO JONGERENDAG, JUNI 2003

FOTO: LUK VAN DER LEE/HH

Sekte

In het begin van mijn loopbaan werkte ik bij een chique Haags kantoor. In die tijd hield men daar nog enige sociale beginselen in het vaandel. Op een dag kreeg ik mevrouw K aan mijn bureau. Zij kwam niet voor een toevoeging in aanmerking, aangezien wijlen haar laatste echtgenoot haar een beetje geld had nagelaten. Van de rente kon zij niet leven, laat staan mij betalen. Nadat ik de zaak had aangehoord, vroeg ik raad aan een oudere compagnon. Desgevraagd bevestigde ik dat wij een rechtvaardige zaak zouden dienen door mevrouw K bij te staan. Ik mocht haar aannemen voor vijftig gulden per uur.

Mevrouw K was achtereenvolgens gehuwd geweest met twee opeenvolgende Leaders – inderdaad, met hoofdletter L – van wat welbeschouwd een sekte was, waarvan zij ook belijdend lid was geweest. De sekte was eind negentiende eeuw gesticht door een beroemde Russische en gaandeweg in diverse onderdelen uiteengespat. Tegenwoordig bekijkt men de beginselen van de beweging wat kritisch, aangezien diverse heren die de geschiedenis in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw een akelig aanzien hebben gegeven, fervente aanhangers waren van het bijbehorende gedachtegoed.

Met één van haar echtgenoten had mevrouw K twee kapitale Haagse panden geschonken aan de stichting waarin de sekte was gegoten, met behoud voor ieder van de echtelieden van het recht van gebruik en bewoning.

Daarnaast was namelijk nog voldoende ruimte voor het stichtingswerk. Kort voordat haar tweede echtgenoot het pad naar zijn reïncarnatie opging, wees hij een nieuwe Leider aan. De nieuwe Leider was getrouwd, woonde met zijn vrouw in het andere kapitale pand en uit alles bleek dat mevrouw K en het leidersechtpaar elkaar niet lagen. Kortom, zij moest er uit, ondanks haar recht van gebruik en bewoning. Ik geloof dat men stelde dat dit moest gebeuren om het stichtende werk mogelijk te maken dat mevrouw K in de weg zat.

De advocaat van de sekte was ook lid, en volgde – ook bij het binnentreden van rechtszalen – de Leider. De rechter wees de sekte bij de eerste zitting nog op de gevorderde leeftijd van mevrouw K, om zijn vraag te onderbouwen waar men dacht mee bezig te zijn. Men kon toch zo zien, aldus die kantonrechter, dat mevrouw K eerder het loodje zou leggen dan dat de procedure zou eindigen? Dat trof mevrouw K onaangenaam, maar misschien inspireerde het haar ook. Zij overleefde de zaak én het hoger beroep, die beide goed voor haar afliepen.

Leidersechtpaar en mevrouw K wonen, bijna vijftien jaren later, nog steeds in de aanpalende kapitale panden. Zouden ze nog steeds hetzelfde geloven?

Georg van Daal

Iedereen die in het rechtsverkeer te maken heeft met kerkgenootschappen, moet rekening houden met de eigen regels die deze genootschappen kunnen maken. Toch zijn deze regels niet kenbaar uit wet of register. Wat is er dan wel bekend, en waaraan moet je denken als je zaken doet met een parochie?

Pieter Nabben

De rooms-katholieke kerk beschouwt zichzelf niet als een in Nederland bestaand zelfstandig kerkgenootschap, maar als zelfstandig onderdeel van de internationale rooms-katholieke kerk. Binnen Nederland is de kerk territoriaal verdeeld in zeven, door de paus ingestelde bisdommen.¹ Parochies worden ingesteld en opgeheven door de bisschop, die ook talrijke andere canoniekrechtelijke rechtspersonen in het leven kan roepen. De bisschop is drager van de bestuurlijke en wetgevende bevoegdheden binnen het bisdom en die bevoegdheden zijn hem opgedragen krachtens pauselijk recht. Een duidelijke hiërarchie dus. De parochie, sluitstuk van de territoriale verdeling, wordt door de kerk zelf als een zelfstandig onderdeel van de kerk beschouwd en heeft om die reden krachtens art. 2:2 BW rechtspersoonlijkheid.

Goed vertrouwen

Misbruik van de rechtspersoonlijkheid van een kerkgenootschap is niet ondenkbaar. Juist omdat de wet zelf geen criteria biedt, zou een groep personen zich eenvoudig in het rechtsverkeer als kerkgenootschap kunnen presenteren, enkel en alleen omdat zij zichzelf zo beschouwen. Dat is immers het criterium op grond waarvan bepaald wordt of sprake is van een kerkgenootschap.² Een register van kerken of zelfstandige onderdelen daarvan is er niet.³ Bij financiële dienstverlening geldt wel dat het overkoepelende orgaan een verklaring dient af te geven ten behoeve van de identificatie van haar zelfstandige onderdelen,⁴ maar voor het alledaagse rechtsverkeer lijkt het dus een kwestie van goed vertrouwen.

De rooms-katholieke paro

Intussen wordt ook wel gepleit voor een inschrijvingsverplichting voor kerkgenootschappen, en zelfstandige onderdelen daarvan, die rechtspersoonlijkheid willen. Ik meen dat dit ook niet in strijd hoeft te zijn met de vrijheid van godsdienst.⁵ Sterker nog; zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen meten zich soms juist de vorm aan van een gewone stichting of vereniging om zo rechtspersoonlijkheid te verkrijgen. Met andere woorden: juist voor de uitoefening van de vrijheid van godsdienst zal het toch ook gewenst zijn om deel te kunnen nemen aan het rechtsverkeer.

Onkenbaarheid

De parochie is binnen de katholieke kerk de meest bekende verschijningsvorm. Parochies nemen in alle mogelijke vormen deel aan het rechtsverkeer. Vanwege de onbekendheid en 'onkenbaarheid' van de bevoegdheidsregels is het echter lastig zaken doen met een parochie.

De organisatie en bevoegdheid van een parochie zijn vastgelegd in een algemeen reglement dat door iedere bisschop voor zijn bisdom is afgekondigd.⁶ Het geldt dus voor iedere parochie in Nederland. Het parochiebestuur bestaat uit ten minste vijf leden, onder wie de pastoor-voorzitter. Voor het verrichten van rechtshandelingen en het aangaan van overeenkomsten is een besluit van het parochiebestuur

vereist (art. 24 lid 1 sub g Algemeen reglement). Voorts leert het reglement (art. 51) dat de parochie wordt vertegenwoordigd door de pastoor-voorzitter (of vice-voorzitter) en de secretaris tezamen.

Bisschoppelijke machtiging

Maar ook indien een besluit van het parochiebestuur is genomen en een handtekening van de pastoor en de secretaris is gezet, is men er in veel gevallen nog niet. Voor rechtshandelingen van de parochie 'die grenzen van het gewone beheer te boven gaan' is voorafgaande schriftelijke machtiging nodig van de bisschop (art. 53 lid 1). Dat gewone beheer moet kennelijk beperkt worden uitgelegd. Zoals te verwachten is de machtiging in ieder geval nodig voor het verkrijgen, vervreemden of bezwaren van onroerend goed (sub c) en voor het voeren van procedures (sub h). Maar ook voor het in gebruik geven van onroerend goed zoals huur, pacht of zelfs bruikleen, en voor 'het aangaan van andere overeenkomsten die bezwa-

SINT PIETER IN ROME

- 1 Het Ordinariaat voor de Nederlandse Strijdkrachten dat wel met een bisdom gelijk wordt gesteld, laat ik buiten beschouwing.
- 2 HR 30 oktober 1987, NJ 1988, 392.
- 3 Enig houvast is echter te ontlenen aan een bij het ministerie van Justitie nog bestaande (verouderde) lijst van kerkgenootschappen op grond van de inmiddels ingetrokken Wet op de kerkgenootschappen.
- 4 Art. 3 lid 5 Wet identificatie bij financiële dienstverlening (Stb. 2000, 484).
- 5 Zo menen ook L.C. van Drimmelen en T.J. van der Ploeg, *Kerk en Recht*, Utrecht 2004, p. 129.
- 6 Algemeen Reglement voor het bestuur van een parochie van de rooms-katholieke kerk in Nederland (nummer 3 van de Regelingen R.-K. Kerkgenootschap in Nederland). Gepubliceerd in *WPNR* nr. 5882. Alle regelingen zijn te bestellen bij het Secretariaat R.-K. Kerkgenootschap in Nederland, Postbus 13049, 3507 LA Utrecht, tel. 030-232 69 09.
- 7 De exacte grens wordt vastgelegd in 'Regelingen inzake het financieel beleid en beheer' van de bisdommen.
- 8 Hof Den Bosch, 8 juli 1991, NJ 1992, 89.
- 9 Op basis van bij enkele bisdommen bestaande richtlijnen voor de aanbesteding van werken, diensten en leveranties, moet boven een bepaald belang bij het bisdom, naast de reeds genoemde machtiging, ook steeds bouwkundig en financieel advies worden gevraagd. Er moet een 'objectieve' vergelijking worden gemaakt en het werk moet in beginsel worden gegund aan de laagste inschrijver. De regeling is echter uitsluitend bedoeld als interne richtlijn en heeft (dus) geen externe werking.

FOTO: JAMES HILL/CONTACT PRESS/HH

chic in het rechtsverkeer

rend zijn voor de parochie' is de machtiging van de bisschop vereist (artikel 53, lid 1 sub c). Voor rechtshandelingen met een zeer groot belang is bovendien nog verloop van de Heilige Stoel in Rome vereist.⁷ Vaak is de bevoegdheid tot het geven van de benodigde bisschoppelijke machtiging, gekoppeld aan een maximum belang, gedelegeerd aan de econoom van het bisdom.

Onbekendheid helpt niet

Voor het rechtsverkeer is uiteraard van belang de vraag of het vereiste van de bisschoppelijke machtiging externe werking heeft. Het Hof in Den Bosch beantwoordde die vraag bevestigend.⁸ Het Hof overwoog dat het eigen recht van de kerk (art. 1281 Codex Juris Canonici) externe werking beoogt en dat derden in de regel rekening hebben te houden met dergelijke regelingen, zoals dat bijvoorbeeld ook geldt voor verenigingen (art. 2:44 BW) en stichtingen (art. 2:291 BW). Dergelijke regelingen zijn niet ongebruikelijk en onbekendheid met het machtigingsvereiste helpt dus niet, aldus het Hof.

Het oordeel van het Hof lijkt mij juist. Niet gezegd kan worden dat de machtigingsregeling van de parochie niet rechtstreeks kenbaar is uit de wet. Art. 2:2 lid 2 BW verwijst naar het eigen 'statuut'. Ook voor de vereniging (art. 2:44 BW) en de stichting (art. 2:291 BW) geldt dat het bestuur slechts bevoegd is 'indien dit uit de statuten voortvloeit'; ook voor deze rechtspersonen zal men dus de statuten moeten raadplegen.

Logisch niveau

Toch wordt de uitspraak van het Hof door de rooms-katholieke kerk gekoesterd. Het betrof immers de verkoop van onroerend goed, en het is dan ook maar de vraag of de rechter de parochies even goedgezind zal zijn wanneer het bijvoorbeeld gaat om huur, pacht of 'het aangaan van andere overeenkomsten die bezwarend zijn voor de parochie'. Steun daarvoor zou gevonden kunnen worden in het feit dat veel parochies worden bestuurd door vrijwilligers, bij wie men natuurlijk niet te snel bevoegdheid mag veronderstellen als het gaat om belangen van enige omvang. Het 'professionele niveau' zit een stap hoger, en dus bij het Bisdom. Op dat niveau bestaat er bijvoorbeeld ook een Bureau Juridische Zaken en een Bureau Financiën en Bouwzaken. Ook om die reden lijkt het logisch dat de bevoegdheid op dat niveau ligt.⁹

Het ligt naar mijn mening ook in de lijn van art. 3:61 lid 3 BW. Het is niet ongebruikelijk dat een 'statuut' de bevoegdheid regelt en gezien de genoemde omstandigheden (vrijwillers op parochieniveau, professionals op bisdomniveau) zal de wederpartij er op bedacht moeten zijn dat de bevoegdheid van het parochiebestuur beperkt of voorwaardelijk is. Dit laat uiteraard onverlet dat parochies er verstandig aan doen steeds uitdrukkelijk het voorbehoud van de machtiging te noemen en een exemplaar van het reglement ter hand te stellen.

Slotbak

Het was in mijn eerste jaar als advocaat dat ik als cliënt een vroegoude man kreeg, met een tanig en doorgroefd gezicht en diep in de kassen liggende ogen. Hij stelde zich voor als Slotbak en deelde – weinig verrassend gezien 's mans fysionomie – mee dat hij doodgraver was op het nabijgelegen kerkhof, dat ressorteerde onder het parochiebestuur Molenwijk. Er deden zich problemen voor met zijn werkgever. Vanuit een binnenzak van zijn corduroy colbert haalde hij een beduidende envelop en met zijn grote handen frunnikte hij met moeite een brief tevoorschijn die hij mij met hondengenen overhandigde.

Het parochiebestuur had klachten opgevangen van parochianen die zich hadden gestoord aan de wijze waarop Slotbak zich van zijn taken meende te moeten kwijten. Het grafdelven op zich viel binnen de marges, maar ten aanzien van het bijkomende werk, met name het onderhouden van het kerkhof, liet Slotbak het spreekwoordelijke water over Gods akker lopen. Verzakte zerken, onweloeflijke grasperkjes en zwerfvuil ontsierden de dodenakker in hoge mate.

Er dreigde ontslag. Mijn patroon, de wijze mr. G, hoorde de zaak aan en meende dat het een delicate kwestie betrof die zich het best leende voor een kerkelijke mediation avant la lettre. Ik schreef in gloedvolle bewoordingen de plaatselijke deken van het bisdom aan met het verzoek te bemiddelen in de kwestie tussen het parochiebestuur en de doodgraver.

Het clericale standpunt liet niet lang op zich wachten: via de advocaat van het bisdom werd mij een weinig herderlijk schrijven waarin Slotbak op staande voet werd ontslagen.

Daarmee werd mijn geloof in de heilzame en zalvende werking van de katholieke instituten voor altijd een geduchte slag toegebracht.

Leo van Osch

DE KRUISHEUVEL IN LITOUWEN (SIAULIAI)
TELT EEN PAAR HONDERDDUIZEND KRUIZEN

Brandend water

FOTO: MARTIN ROEMERS/HH

Het piketformulier dat ik die zondagochtend van de piketcentrale ontvang, vermeldt als relevant artikel art. 170 Sr. In mijn prille carrière als advocaat ben ik dat nog niet eerder tegengekomen. Nalezing leert me dat het op grond van artikel 170 Sr verboden is 'enig gebouw, getimmerde, installatie ter zee of voor publiek toegankelijke plaats' opzettelijk te vernielen of te beschadigen, op straffe van een gevangenisstraf van ten hoogste 12 jaren, dan wel levenslang indien het feit iemands dood ten gevolge heeft. Er gaat geen lichtje branden.

Ik bel de arrestantenopvang. 'O, u belt voor ons terroristje?' vroeg de agent.

Sorry?

'Ja, hij wordt ervan verdacht' een aanslag te hebben voorbereid op een hotel niet ver van uw kantoor. Die aanslag hebben wij net op tijd kunnen voorkomen.'

Ter plaatse wordt mij daarnaast nog medegedeeld dat het – in de nadagen van de aanslagen in New York – zou gaan om zogenaamde 'moslimterrorist'. Mijn cliënt is dan ook, zo begrijp ik, 'afkomstig uit de moslimwereld'.

In de spreekkamer zie ik dat hij een zwarte, leren, nauwsluitende broek draagt die weinig tot de verbeelding overlaat, en een zwarte zijden blouse die mij een blik gunt op zijn – niet onaanzienlijke – borstkas. Zijn hoofd heeft hij kaalgeschoren. Een ringbaardje siert zijn gezicht.

Hij is in de zeer vroege ochtend in zijn zwarte Mercedes aangehouden terwijl hij een club verliet. Geblinddoekt is hij overgebracht naar zijn huidige locatie. Inmiddels is hij op de hoogte gesteld van de verdenkingen tegen hem. Ongelovig heeft hij de beschuldigingen aangehoord. Hij wordt verdacht van 'moslimterrorisme', op basis van het simpele feit dat hij uit een Arabisch land afkomstig is en iemand enige tijd geleden zijn naam heeft laten vallen bij de 'Meld misdaad anoniem' lijn. Hij heeft carrière gemaakt in de 'vermaakindustrie' en heeft een Turkse vriendin die met veel plezier evenveel tijd spendeert in dezelfde branche. Hij begeleidt haar veelal op werkbezoeken. In afwachting van haar terugkeer bezoekt hij casino's en clubs om de tijd te doden. De politie is daar overigens geheel en al mee bekend.

Na de melding op de anonieme misdaadlijn hebben zij hem enige weken gevolgd en zijn (drie) mobiele telefoons afgetapt. Tijdens de verhoren vragen ze of hij de blik ooit op Mekka richt. Hij kijkt ze vertwijfeld aan. Of hij wel eens een moskee bezoekt. Zelfs met de beste wil van de wereld kan hij dat niet bevestigen. (Niet dat ze dat in al die tijd dat zij hem volgden ooit hebben waargenomen).

Na drie dagen wordt hij met tegenzin vrijgelaten. Te weinig bewijs voor een voorgeleiding, zo vindt de officier van justitie op het allerlaatste moment. De verbalisanten zijn het daar volstrekt mee oneens. Zij hebben een onwankelbaar vertrouwen in de schuld van mijn cliënt. Zij geloven dat water kan branden. Zoals Feijenoordvoorzitter Van den Herik opmerkte: 'Als je per se wilt geloven dat water kan branden dan is dat kennelijk zo.'

Petra van Kampen

De redactie ging op zoek naar advocaten voor wie geloof belangrijk is, wier werk erdoor wordt beïnvloed. Bernhard Karens (30) is zesdejaars advocaat vastgoed- en ondernemingsrecht bij Van Veen Advocaten in Ede. Hij is gereformeerd.

Vera Spaans
journalist

‘Het kán zijn dat je liever geen advocaat uit eigen kring hebt; het is toch een soort mini-zuil’

‘Er staat hier niet “christelijk advocaat” op de gevel. Maar natuurlijk speelt mijn geloof een rol. Laatst had ik een cliënt van wie ik niet wist dat hij christelijk was. Hij wilde tijdens een zitting even met zijn vrouw overleggen, en daarna vertelde hij dat zij voor hem aan het bidden was. Op dat moment praat je over het geloof, maar zelf begin ik er nooit over. Cliënten komen niet naar mij om voor tarief x naar een preek te luisteren, maar ik ga over mijn geloof ook geen verstopperje spelen.’

Van Veen Advocaten is gevestigd midden in de bible belt, op de Veluwe. ‘In deze regio heb je automatisch meer cliënten met een christelijke achtergrond. Ik heb christelijke cliënten die speciaal naar mij komen, omdat ze denken dat ik hen beter begrijp. Maar tegelijk kan het ook juist zijn dat je, als er iets aan de hand is, liever een advocaat hebt die niet uit je eigen kring komt. Het is toch een minizuil.’

Hij zucht wanneer hem wordt gevraagd of hij op zondag werkt. ‘Dat zijn zulke vooroordelen. Alsof het bij mijn geloof alleen maar daarom gaat. Het is niet zo dat ik niet mag werken. Mensen zien dat vaak zo: jullie mogen al zoveel niet, dan zullen die zondagen ook wel verschrikkelijk zijn. Ik zie het anders: ik hóéf niet te werken. God heeft zes dagen ingesteld om te werken, en de zevende dag is een rustdag. Als een cliënt op vrijdagmiddag zou

bellen dat op maandagochtend beslag moet worden gelegd, dan heb je wat mij betreft altijd de zaterdag nog. Op zo’n moment gaat het principe voor: ik zet liever de wekker op maandag wat vroeger dan dat ik op zondag werk.’

Het andere vooroordeel is bidden voor het eten. Dat doet hij, ook op zijn werk. Liever gaat hij in op de inhoudelijke kant van het geloof. In de bijbel wordt genade voor recht gesteld. ‘Als je dat vertaalt naar je werk, dan zou dat je in moeilijkheden kunnen brengen. Wat doe je als je cliënt in zijn recht staat, en degene aan de andere kant is arm? Stel: op grond van het recht heeft jouw cliënt recht op de laatste cent. Je hóéft hem dan niet te adviseren om tot het gaatje te gaan, maar uiteindelijk is het de cliënt die beslist. Je kunt je afvragen of je als christelijk advocaat daaraan mee wilt werken, maar ik word wel geacht de belangen van mijn cliënt te behartigen.’

<IK HEB CHRISTELIJKE CLIËNTEN DIE SPECIAAL
NAAR MIJ KOMEN OMDAT ZE DENKEN DAT IK
HEN BETER BEGRIJP>

Andere thema’s uit de bijbel zijn naastenliefde, en dat het beter is te geven dan te nemen. Dat kan op gespannen voet staan met je werk als advocaat. Hij citeert de bijbel: ‘Is er dan niet één wijs mens onder u die tussen broeders en zusters uitspraak kan doen? Is het werkelijk nodig dat de een de ander voor het gerecht sleept, en nog wel voor dat van ongelovigen? Het is al treurig genoeg dat er rechtsgeschillen bij u voorkomen. Waarom lijdt u niet liever onrecht? Waarom laat u zich niet liever benadelen? In plaats daarvan begaat u zelf onrecht en benadeelt u anderen’. (1 Korinthiërs 6)

Karens: ‘Daar heb ik geen antwoord op.’

Wanneer kan de burgerlijke rechter kerkelijke besluitvorming toetsen, en hoe moet hij dat doen? Over deze vraag deed de Hoge Raad eind 2003 een principiële uitspraak, in een even langdurig als verbeterd geschil binnen de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk.¹ Een aantal 'vrij-beheer gemeenten' vocht besluiten van de Hervormde Synode aan die de gemeenten dwongen het beheer over hun goederen uit handen te geven. Was de kerk bevoegd regels te stellen voor het vermogensbeheer, en hoe terughoudend mocht de burgerlijke rechter zich hier opstellen? Jan Paul Heering schetst het conflict en de historische achtergrond.

J.P. Heering
advocaat te Den Haag

DE BURGERLIJKE RECHTER IN KERKELIJKE GESCHILLEN

Variërende terughoudendheid

'Geloven doe je in de kerk', plachten onderwijzers vroeger nogal eens tegen onzekere kinderen te zeggen. De ervaring leert echter dat kerken – ondanks het credo *Extra ecclesiam nulla salus* – niet in staat zijn gebleken alle gelovigen louter heil te bieden. Dat is op zichzelf niet verwonderlijk, kerken zijn tenslotte menselijke organisaties. In het kerkelijke leven kunnen gelovigen elkaar het leven zelfs zo zuur maken dat zij de hulp van de burgerlijke rechter invoeren. De rechter biedt ook niet altijd heil. Als de twist over zuivere geloofskwesties gaat, kan de burgerlijke rechter hetzelfde zeggen als genoemde onderwijzers en zich van toetsing onthouden. Indien het evenwel gaat om de vaststelling van burgerlijke rechten van betrokkenen, dan kan de rechter zich in beginsel niet van beoordeling onttrekken. De rechter staat in die gevallen echter wel voor de lastige vraag op welke wijze hij het desbetreffende geschil moet toetsen. Daarover bestond sedert lange tijd grote onzekerheid in rechtspraak en literatuur.

In hunnen eigen boezem

Het arrest van de Hoge Raad (2003) dat hierna besproken wordt, moet worden gezien tegen de historische achtergrond van de verhouding tussen kerk en staat, in het bijzonder tussen de Nederlandse staat en de Nederlands Hervormde Kerk sedert de Bataafse Revolutie rond 1795. Voordien bestond er een nauwe band tussen die kerk en de staat. De hervormde kerk gold weliswaar niet als de Nederlandse staatskerk maar was wel een 'bevoorrechte kerk': zij had de nodige eigen bezittingen (die zij na de reformatie van de rooms katholieke Kerk had verworven) en werd verder grotendeels door de staat uit publieke middelen bekostigd. Met de omwenteling van 1795 werd het Verlichtingsbeginsel van gelijkheid van verschillende godsdiensten aanvaard, hetgeen onder meer met zich bracht dat de kerkelijke goederen en fondsen van de Nederlands Hervormde Kerk werden genationaliseerd.

In het jaar 1816 verkreeg de Koning het oppergezag over de Nederlands Hervormde Kerk en daarmee over het beheer van de kerkelijke goederen. In 1870 stelde de Generale Synode van de hervormde kerk een Algemeen Reglement voor het beheer van de kerkelijke goederen vast, dat echter niet bindend aan de gemeenten werd opgelegd. Er werd ruimte gelaten voor gemeenten die het beheer van hun goederen in eigen hand wilden houden (de zogenaamde 'vrij-beheergemeenten'). Deze regeling met betrekking tot het beheer werd bij de vaststelling van de Kerkerde in 1951 gehandhaafd, zij het onder voorbehoud van een latere wijziging der kerkerde.²

Intussen had de wetgever aan de kerkgenootschappen een grote mate van vrijheid van organisatie toebedeeld. Zo was in 1853 de Wet op de kerkgenootschappen tot stand gekomen, waarvan het eerste artikel inhield dat 'aan alle kerkgenootschappen de volkomen vrijheid is en blijft verzekerd alles wat hunnen godsdienst en de uitoefening daarvan in hunnen eigen boezem betreft te regelen'.

DE RECHTER KAN NIET DE
INHOUD VAN EEN KERKELIJKE
TUCHTMAATREGEL TOETSEN
MAAR WEL DE WIJZE WAAROP
DEZE IS GENOMEN BEOORDELEN
OP ZORGVULDIGHEIDSNORMEN

Deze vrijheid van interne organisatie wordt thans gewaarborgd door art. 2:2 BW. De erkenning van kerkgenootschappen als privaatrechtelijke rechtspersonen betekent dat zij hun structuur en inrichting in een eigen statuut gestalte kunnen geven, welk statuut (in de regel een kerkerde) als een naar Nederlands privaatrecht bindende regeling voor de betrokken kerkgenoten heeft te gelden.³ Deze vrijheid houdt echter niet in dat de kerken aan de jurisdictie van de burgerlijke rechter zouden zijn onttrokken. Die rechter kan immers worden geadieerd in alle geschillen, waarbij het gaat om de vaststelling van burgerlijke rechten van betrokkenen (art. 112 Gw).

Het is sedert lang communis opinio dat de rechter zich in kerkelijke geschillen in de regel terughoudend dient op te stellen, welke terughoudendheid wordt ingegeven door de scheiding van kerk en staat, de godsdienstvrijheid en de in art. 2:2 BW gewaarborgde organisatorische vrijheid der kerken.⁴ Hoe terughoudend de rechter zich in een concreet geval moet opstellen is echter niet altijd duidelijk. Bij kerkelijke geschillen stuit de

eisende partij zelfs niet zelden op het verweer dat de burgerlijke rechter niet bevoegd is om van zijn vordering kennis te nemen, althans dat hij de eisende partij daarin niet-ontvankelijk moet verklaren, omdat er een met behoorlijke waarborgen omklede interne kerkelijke rechtsgang openstaat die de eisende partij niet of niet volledig heeft doorlopen.

Langdurig gevecht

Dat verweer werd ook opgeworpen door de Nederlands Hervormde Kerk toen genoemde vrij-beheergemeenten zich tot de burgerlijke rechter wendden om de besluitvorming van de kerk aan te vechten. Het ging in dit geval om de besluiten die de Hervormde Synode had genomen in maart en juni 1991, die er op neer kwamen dat die gemeenten werden gedwongen het vrije beheer over hun gemeentelijke goederen uit handen te geven. De gemeenten stelden zich onder meer op het standpunt dat de kerk niet bevoegd was regels te stellen met betrekking tot het beheer van en het toezicht op hun vermogen. De kerk meende dat die bevoegdheid krachtens de Kerkorde háár toekwam en stelde dat de burgerlijke rechter zich in deze zaak van een oordeel diende te onthouden, nu tegen de besluitvorming in kwestie een interne kerkelijke rechtsgang openstond die niet was doorlopen. Deze tegenstelling leidde tot een langdurig gevecht voor de burgerlijke rechter in twee rondes.

In de eerste ronde heeft de Haagse Rechtbank de vordering van de gemeenten afgewezen. In hoger beroep heeft het Hof de gemeenten echter niet-ontvankelijk verklaard in hun vordering, omdat zij eerst de interne rechtsgang van de kerk hadden moeten volgen.⁵ Tegen dit arrest werd (terecht) geen cassatieberoep ingesteld. De gemeenten zijn vervolgens de interne kerkelijke rechtsgang ingegaan en hebben hun bezwaren voorgelegd aan de Generale Commissie voor de behandeling van bezwaren en geschillen, met het verzoek de besluiten van 1991 te vernietigen of onverbindend te verklaren. Toen de Generale Commissie dit verzoek bij beslissing van 3 december 1998 had afgewezen, wendden de gemeenten zich opnieuw tot de burgerlijke rechter.

Analoog

In tweede ronde heeft de rechtbank geoordeeld dat zij het geschil thans in volle omvang diende te beoordelen, nu de kerkelijke rechtsgang volgens haar ontoereikend was. Het Hof komt in hoger beroep evenwel tot het oordeel dat de door de Generale Commissie genomen beslissing de betrokken partijen bij het geschil bindt op de wijze als bedoeld in art. 7:904 lid 1 BW. Een dergelijke beslissing kan slechts op de in die bepaling aangegeven gronden worden aangetast, hetgeen aldus het Hof neerkomt op een marginale toetsing van de inhoud van het besluit. Tegen dit arrest werd wel cassatieberoep ingesteld. >

De Hoge Raad acht het oordeel van het Hof evenwel juist, waarbij hij wel benadrukt dat het hier om een analoge toepassing van art. 7:904 lid 1 BW gaat.⁶ Daarbij zal een rol hebben gespeeld dat deze opvatting strookt met de visie van de wetgever op deze problematiek, zoals A-G Timmermans in zijn conclusie voor het arrest met juistheid opmerkt. Art. 7: 906 lid 1 BW houdt in dat de wettelijke bepalingen inzake de vaststellingsovereenkomst van overeenkomstige toepassing zijn, wanneer een vaststelling haar rechtsgrond elders vindt dan in een overeenkomst. Blijkens de totstandkomingsgeschiedenis van deze bepaling heeft de wetgever daarbij mede het oog gehad op kerkelijke geschillen.⁷

Geloofsvragen

Aldus is door ons hoogste rechtscollège meer duidelijkheid verschaft over wat marginale toetsing inhoudt bij kerkelijke geschillen als hier aan de orde.⁸ Daarmee zijn echter nog niet alle vragen beantwoord over de wijze waarop de burgerlijke rechter godsdienstige en kerkelijke geschillen heeft te toetsen. Zo is niet gemakkelijk te zeggen hoe de rechter bijvoorbeeld kerkelijke tuchtmaatregelen of geloofskwesties dient te beoordelen. De mate van terughoudendheid bij de toetsing kan blijkens de lagere rechtspraak en literatuur nogal variëren. Aangenomen wordt dat de rechter geen inhoudelijke toetsing kan geven van een kerkelijke tuchtmaatregel maar wel de wijze waarop de maatregel is genomen op zorgvuldigheidsnormen kan beoordelen. Daarbij wordt de noodzaak tot terughoudende toetsing minder aanwezig geacht wanneer het desbetreffende kerkelijk handelen niet de eigen interne gang van zaken betreft maar zich meer naar buiten richt. Ook binnen kerkgenootschappen hebben evenwel bepaalde zorgvuldigheidsnormen te gelden, waaraan de rechter moet kunnen toetsten.⁹

Wanneer het echter gaat om dogmatische en theologische twistvragen dan staat het de rechter niet vrij daarover te oordelen, althans dan mag hij zijn uitspraak niet afhankelijk stellen van zijn oordeel omtrent dergelijke twistvragen – aldus de Hoge Raad in een arrest van 1957 (Hasselt).¹⁰ Een kanttekening die daarbij terecht wordt geplaatst luidt dat het niet altijd eenvoudig is vast te stellen wanneer sprake is van dogmatische en theologische twistvragen, zodat kerken zich daarachter kunnen verschuilen.¹¹

Mij lijkt dat de prealabele vraag of het in een bepaald geval om een geloofskwestie gaat of niet, door de burgerlijke rechter wel marginaal kan worden getoetst. Het Hasselt-arrest geeft mijns inziens althans wel ruimte voor beoordeling van die vraag, maar het is ongewis of die uitspraak nog als richtsnoer heeft te gelden. Wellicht dat de Hoge Raad hierover te zijner tijd meer zekerheid kan geven. ☺

1 HR 19 december 2003, NJ 2004, 559 (CJHB).

2 Vgl. A.H. Santing-Wubs, *Kerken in geding. De burgerlijke rechter en kerkelijke geschillen*, 2002, p. 1 – 12; J.J.H. Post, *Een sikkel in vreemde oogst? De juridische verhouding tussen hervormde gemeenten en de Nederlands Hervormde Kerk in het bijzonder bij kerkfusie*, 2003, p. 50 e.v.

3 Vgl. Asser-Maeijer 2-III, nr. 205-222.

4 Zie onder meer: F.T. Oldenhuis, *Rechtvindig van de burgerlijke rechter in kerkelijke conflicten*, 1977; D.A.C. Slump, 'De geldigheid van besluiten genomen door kerkrechtelijke organen', in: *Kerk, recht en samenleving* (Oldenhuisbundel), 1997, p. 76 e.v.; A.H. Santing-Wubs, a.w., p. 91-103.

5 Zie Gerechtshof Den Haag 18 september 1997, NJ Kort 1997, 76.

6 HR 19 december 2003, NJ 2004, 559, rov. 3.3.2.

7 Conclusie A-G Timmermans nr. 3.5 (en de noten 15, 16 en 17) voor HR 19 december 2003, NJ 2004, 559.

8 Art. 7:904 lid 1 BW houdt in dat, wanneer gebondenheid aan de beslissing van een partij of van een derde in verband met de inhoud of de wijze van totstandkoming ervan naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is, de beslissing vernietigbaar is.

9 Zie A.H. Santing-Wubs, a.w., p. 210-231.

10 HR 15 februari 1957, NJ 1957, 201.

11 Vgl. A.H. Santing-Wubs, a.w., p. 187-194.

FOTO: KLAAS FOPMA/HH

Sint I en Sint II

Er zijn mensen die beweren dat ze Sinterklaas in hun jeugd eigenmachtig hebben ontmaskerd. Ze herkenden bijvoorbeeld de modderschuiten van de buurman onder het habijt. Of ze zagen twee Sinten door een achterafstraatje lopen, en tuinden niet in de veelbeproefde Hulsinterklazensmoes. Zeggen ze.

Ik behoor niet tot deze groep. Dat heeft niet zozeer met mijn geestelijke vermogens te maken, als wel met een oudere broer die mij midden in de zomer (sic) meedeelde dat Sint een leugen was. Ik moet ongeveer vier jaar geweest zijn. Grote broer was toen al ruimschoots een klier. Even terzijde: een aantal jaren later ging ik met een vriendje Zwarte Piet spelen. We waren de slechtst verklede Pieten denkbaar. Als baret droegen we de badmuts van moeder, en, toch vrij cruciaal, we waren niet zwart maar hooguit groezelig. We belden aan bij de burens, keilden pepernoten naar binnen en kregen dan – als alles liep als gepland – wat kleingeld van pa en ma. Een van de buurjongetjes, zo'n veel te bijdehand ettertje dat ongetwijfeld zelf al had geduceerd dat Sint niet bestond, trapte er niet in. Hij geloofde in ieder geval niet dat deze twee neppieten bij Sints keurkorps hoorden. Toen we ons snel uit de voeten wilden maken, toch ook een beetje uit schaamte voor onze abominabele outfit, riep hij ons na: 'Hé Wopereis, je moet je geld niet vergeten!'

Maar goed. Zo werd ik dus op mijn vierde hardhandig van mijn geloof gestoten. Ik bleef overigens nog wel geruime tijd bang voor de Goedheiligman. Ik zat liever niet bij hem op schoot.

Niet lang daarna kwamen ze met een nieuwe Goedheiligman op de proppen. Alsof er niets was gebeurd. Ik deed de eerste communie.

Met deze nieuwe variant heb ik na ettelijke jaren zelf afgerekend. Grote broer was, gelukkig, al uit studeren.

Lucien Wopereis

**IMAM MOHAMED GAFFAR IN DE TAIBAH
MOSKEE IN AMSTERDAM ZUID-OOST**

Recent oordeelde de Commissie Gelijke Behandeling dat een islamitische school een islamitische docente niet kan verplichten een hoofddoek te dragen.¹ Wat zeggen wetgeving en jurisprudentie (Commissie Gelijke Behandeling en burgerlijke rechter) over het uitdragen van godsdienst en levensovertuiging in werkverband? Is de werkgever bijvoorbeeld verplicht om kerk- en moskeebezoek en bidden op het werk toe te staan?

Yvette van Gernerden²

Bidden en hoofddoek in

In de Algemene Wet Gelijke Behandeling uit 1994 (AWGB) is bepaald dat geen onderscheid mag worden gemaakt op grond van godsdienst. Direct onderscheid is altijd verboden, tenzij de wet een uitzondering maakt. In art 5 AWGB is het verbod van onderscheid geregeld op het terrein van de arbeid en het vrije beroep. Onderscheid is onder andere verboden bij het aangaan en het beëindigen van een arbeidsverhouding, bij de arbeidsomstandigheden en bij de arbeidsvoorwaarden.

Het verbod van onderscheid geldt voor alle soorten arbeidsverhoudingen en dus niet alleen voor de arbeidsovereenkomst. Niet alleen werkgevers maar ook intermediairs, uitzendbureaus en inleners van werknemers moeten zich aan deze wet houden. Uit de parlementaire geschiedenis van de AWGB blijkt dat het (door de Grondwet en internationale mensenrechtenverdragen gewaarborgde) recht op vrijheid van godsdienst ruim moet worden uitgelegd en niet alleen het aanhangen van een geloofsovertuiging omvat, maar ook het zich ernaar kunnen gedragen.³ Deze handelingsvrijheid beoogt de gelovigen in staat te stellen om hun leven volgens godsdienstige voorschriften en regels in te richten en hier ook anderszins gestalte aan te geven in de eigen levenssituatie en omgeving.⁴ De AWGB biedt bescherming aan gedragingen die, mede gelet op de betekenis van godsdienstige voorschriften en regels, rechtstreeks uitdrukking geven aan een godsdienstige overtuiging.

Twist

Het is niet vereist dat iedereen die dat geloof aanhangt het ook op dezelfde manier uitoefent. Verschillen in de naleving en verschillende opinies

van de gelovigen, doen niet af aan de bescherming tegen ongeoorloofd onderscheid. De Hoge Raad heeft uitgemaakt dat het niet aan de rechter is op te treden in verschillen van mening over theologische leerstellingen, die onder andere hun weerslag kunnen hebben op de wijze waarop personen uiting geven aan hun godsdienst. Dit is slechts anders indien er sprake is van een individuele subjectieve opvatting die niet algemeen kan worden beschouwd als geloofsuiting van leden van de geloofsgemeenschap of daarbuiten.⁵

uitspraken gedaan over kledingvoorschriften. De eis van representativiteit zal niet snel worden aangemerkt als objectieve rechtvaardiging voor het onderscheid; het doel dient in een redelijke verhouding te staan tot de gestelde kledingseisen. Een uitzendbureau maakte volgens de Commissie indirect onderscheid wegens godsdienst door rekening te houden met representativiteitseisen en op te merken dat sommige opdrachtgevers het dragen van een hoofddoek niet representatief vinden; representativiteit was geen objectieve

<UNIFORME UITSTRALING> EN

<VOORKOMEN VAN VERWARRING>

ZIJN ONVOLDENDE RECHTVAARDIGING

In dezelfde zin heeft de Commissie Gelijke Behandeling (verder: de Commissie) geoordeeld in een zaak uit 1997.⁶ Geloofsopvattingen die slechts door een deel van een bepaalde geloofsgemeenschap worden gehuldigd, komen voor bescherming door de AWGB in aanmerking tenzij sprake is van een individuele subjectieve opvatting die niet als geloofsuiting van leden van de geloofsgemeenschap of een bepaalde richting daarbinnen kan worden beschouwd.

'Niet representatief'

Veelal wordt aan werknemers de eis gesteld dat zij zich representatief dienen te kleden. Is het dragen van een hoofddoek, keppel of tulband hiermee verenigbaar? De Commissie heeft meerdere

rechtvaardigingsgrond.⁷ Een beroep op de noodzaak van uniforme uitstraling, herkenning van bedrijfsformule, logo en voorkomen van verwarring bij klanten, zullen evenmin snel als objectieve rechtvaardiging worden gehonoreerd. Een beroep op neutraliteit wordt in beginsel niet geaccepteerd. De Commissie oordeelde in 2001 dat neutraliteit een onvoldoende grond is om een griffier te verbieden een hoofddoek te dragen.⁸

Dolk

In 1997 ging het om een aanhanger van de sikhreligie die werkte als *housekeeper* in een hotel. Hij begon vanaf een zeker moment in verband met zijn geloof een tulband, dolk, baard en armband te dragen. Het hotel schorste hem omdat zijn uiterlijk niet langer in overeenstemming was met de kledingvoorschriften, waarbij de dolk bovendien als bedreigend werd gezien. De Commissie >

het arbeidsrecht

FOTO: JUSTIN JIN/HH

oordeelde dat dit indirecte onderscheid op grond van godsdienst niet objectief gerechtvaardigd was. Dat niet iedere sikh op deze wijze uiting geeft aan zijn godsdienst, is volgens de Commissie geen argument om aan dergelijke gedragingen het godsdienstige karakter te ontzeggen. Er werd indirect onderscheid gemaakt omdat de werknemer niet direct werd ontslagen op basis van zijn geloof, maar het deze werd verboden zich op een bepaalde manier te kleden. Omdat het ontslag niet in verhouding stond tot het met het hanteren van de kledingvoorschriften beoogde doel, het waarborgen van het imago en de sfeer in het hotel, was het onderscheid niet objectief gerechtvaardigd.⁹ De werknemer vorderde vervolgens in kort geding opheffing van de schorsing. De president van de Rechtbank Haarlem wees dat toe omdat hij het niet aannemelijk achtte dat het imago van het hotel geschaad zou worden door het uiterlijk van de werknemer, nu het uiterlijk verzorgd was, de

diensten kon bijwonen, aangezien zij zich eerder hiervoor wel had ingespannen.¹¹ De ANWB gedroeg zich niet als goed werkgever maar de vordering werd niet toegewezen omdat een structurele wijziging van het roosterbeleid ten behoeve van deze werknemer in strijd zou komen met de verplichting van werkgeefster om de diensten evenredig over de wegenwachters te verdelen.

Discrepantie

Een werknemer, consultant, wilde graag om de week op vrijdagmiddag vrij om naar de moskee te gaan, terwijl de werkgever het beleid voerde dat alle consultants op vrijdagmiddag aanwezig moesten zijn. De Commissie oordeelde dat de werkgever indirect onderscheid maakte door te eisen dat alle consultanten op vrijdagmiddag aanwezig waren. Daardoor worden moslims, vanwege hun godsdienstige verplichting vrijdags naar de moskee te gaan, onevenredig getroffen.¹²

gever als werknemer acceptabel was, duidt volgens de Commissie nog niet op onderscheid op grond van godsdienst.¹³

Een werknemer moet toegestaan worden om zijn pauze van vier keer tien minuten, die bedoeld is voor persoonlijke verzorging (toiletbezoek, eten en drinken), te gebruiken om te bidden. Indien het productieproces wordt verstoord, hoeft een werkgever een werknemer niet toe te staan om ook buiten deze pauze te bidden.¹⁴

Leidraad

Het is kortom niet eenvoudig te beoordelen in hoeverre het uitdragen van godsdienst of levensovertuiging in arbeidsrelaties is toegestaan. Enige hulp kan worden gevonden in het advies van de Commissie, op 12 augustus 2004 uitgebracht op verzoek van het Meldpunt Discriminatie Amsterdam. In deze leidraad voor werkgevers en werknemers worden aan de hand van de oordelen van de Commissie concrete arbeidssituaties besproken. Dit hulpmiddel kan dienstig zijn, als wordt bedacht dat oordelen van de Commissie niet bindend zijn. Uiteindelijk heeft de burgerlijke rechter het laatste woord.¹⁵

DE COMMISSIE TOETST VEELAL RIGIDE, DE BURGERLIJKE RECHTER HOUDT MEER REKENING MET DE PRAKTISCHE ASPECTEN VAN EEN ZAAK

werknemer had aangeboden een tulband in dezelfde kleur als zijn uniform te dragen en zich bereid had getoond om de dolk (de *kirpan*) onder zijn kleren te dragen. Nu de *kirpan* niet scherper was dan een briefopener en niet als wapen in de zin van de Wet wapens en munitie kon worden aangemerkt, was er geen sprake van een bedreigende situatie.¹⁰

Tweemaal op zondag

Kan een godsdienstige werknemer die op zondag naar de kerk wil, verplicht worden die dag te werken? Een werknemer van de wegenwacht van de ANWB ging wekelijks tweemaal op zondag naar de kerk. Dit lukte hem door te ruilen met collega's en een soepele opstelling van werkgeefster. Een nieuw rooster maakte dit echter onmogelijk. De Haagse Rechtbank zag in 2000 de noodzaak van de roosterwijziging, maar meende dat de ANWB actief had moeten zoeken naar mogelijkheden waarbij de werknemer zoveel mogelijk kerk-

Een vergelijking met het vonnis in kort geding over het kerkbezoek, laat enige discrepantie zien. De rechtbank oordeelde dat een werkgever voor kerkbezoek niet het rooster voor één werknemer hoefde te wijzigen, terwijl de Commissie van een werkgever vraagt wel rekening te houden met moskeebezoek. Dit verschil is mijns inziens illustratief. De Commissie toetst veelal zeer rigide, de burgerlijke rechter toetst vaak minder streng en houdt dikwijls rekening met de praktische aspecten van een zaak.

Oplossing zoeken

Moet een gelovige werknemer kunnen bidden op de werkvloer? Een werkgever die islamitische medewerkers in dienst heeft, is tot op zekere hoogte verplicht de werknemer in staat te stellen zijn godsdienstige verplichtingen te vervullen. De werkgever mag hieraan wel voorwaarden verbinden. Het enkele feit dat er voor bidden een oplossing gezocht moest worden die zowel voor werk-

1 CGB 15 november 2005 oordeel 2005-222.

2 Met dank aan Stephanie Horowitz.

3 Kamerstukken II 1990/91, 22 014, nr. 5, p. 39-40.

4 Kamerstukken II 1990/91, 22 014, nr. 3, p. 3.

5 HR 15 februari 1957, NJ 1957, 201 en HR 20 oktober 1995, NJ 1996, 330.

6 CGB 21 maart 1997, oordeel 1997-23.

7 CGB 25 november 1996, oordeel 1996-109.

8 CGB 22 juni 2001, oordeel 2001-53.

9 CGB 26 maart 1997, oordeel 1997-24.

10 President Rechtbank Haarlem 18 maart 1997, JAR 1997/85.

11 Rechtbank 's-Gravenhage 19 januari 2000, JAR 2000/97.

12 CGB 1 juni 1999, oordeel 1999-49.

13 CGB 2 december 2003, oordeel 2003-146.

14 CGB 21 maart 1997, oordeel 1997-23.

15 Advies Commissie Gelijke Behandeling inzake arbeid, religie en gelijke behandeling 12 augustus 2004 CGB-advies/2004/06

Advocaat en God

Met de toename van de ontkerkelijking is ook het geloof in God toegenomen. Het zijn vaten die niet zozeer communiceren, als wel gelijkelijk vollopen. De kerken, als zelfbenoemde octrooigemachtigden, hielden de voorstelling van God nog enigszins in het gareel. In de loop der eeuwen hebben zij een streng bouwwerk geconstrueerd van *do's en don'ts*. Daarmee was de individuele fantasie een halt toegeroepen. Er was een geloof in de God van de kerken, of er was geen geloof.

Met het wegwijnen van de kerken is niet God, maar de streng geregeerde voorstelling van God in een vrije val geraakt. God zelf is springlevend. Want het geloof dat er 'iets' is, dat is onuitroeibaar. Het is direct gekoppeld aan noties als een flinke tegenwind op de dijk, de dood van een goede vriend, of de ervaring van een nieuwe liefde. Maar dat 'iets' is nu op gelijk niveau gekomen met het geloof in positieve energie, of in Jomanda, of in reïncarnatie. De God in jezelf, die door de kerken altijd streng de deur is geweest, beleeft een grote comeback. We zien een spirituele uitbarsting van godvormige brouwsels.

Het plechtige: 'Zoo waarlijk helpe mij God almachtig' is daarmee van inhoud veranderd. Vroeger was het een garantie, dat men, oog in oog met de Eeuwige die het heelal tot aanzijn heeft geroepen en bestiert, de handeling kon verantwoorden die men met de eed bevestigde. God was een leidend beginsel, een leidraad voor het geweten. Maar wie heeft dat nog voor ogen? Als God al alom tegenwoordig is, dan doet hij dat als goed gevoel. Maar Hij is niet alom aanwezig. Hij is veel eer een particulier product, van inhoud wisselend met de seizoenen.

Een argeloze voorbijganger die voor zijn ogen een verkeersongeluk heeft zien gebeuren, en zich enkele maanden later welgemoed naar de rechtbank begeeft om daar een getuigeverklaring af te leggen, komt onmiddellijk in de problemen. Hij krijgt van de rechter de keuze tussen de eed of de belofte. Dat overvalt hem. 'Wat raadt U mij aan?'

vraagt hij. Als de rechter heel eerlijk is, dan zou hij moeten zeggen dat hij het ook niet weet. Maar de rechter probeert de zaak overzichtelijk te houden en zegt: 'Als U iets met God heeft, dan legt U de eed af.'

De getuige valt stil. Het is hem aan te zien dat hij ten prooi is aan een innerlijk discours. Laatst was hij zonder reden erg bang, een soort bestaansangst. En hij had zichzelf horen mompelen: 'God, help me hier uit!' Ook heeft hij wel eens het gevoel dat alles zo betekenisloos is, zo lelijk, en hij heeft dan een enorm verlangen naar een allesoverheersend Ideaal. Maar verder dan de kleinkinderen is hij nog niet gekomen. En dan, alle ellende die je op tv ziet. Ooit moet er ingegrepen worden, maar hij ziet het de regering nog niet doen. Het is een klus van buitenaardse omvang.

Als God er niet is, dan zou je Hem moeten uitvinden.

Het ongeduld van de rechter nodigt de getuige niet uit om rustig over al deze bekommernissen van gedachten te wisselen.

'Doet U de belofte maar,' zegt hij, want hij is bang helemaal in de vraag vast te lopen.

Bij een beëdiging van een grote groep advocaten hield ik het gezelschap de kwestie voor. Tien van de dertig hadden tevoren opgegeven dat ze de eed zouden afleggen. Maar de eed van een advocaat kan de allure hebben van een kerkdienst voor een ongelovig bruidspaar. Het oogt goed, die twee vingers omhoog, het levert een mooi plaatje op, en de familie is geroerd. Maar hoe zat het eigenlijk met die God van de jonge advocaten? Het was geen verhoor maar een retorische vraag.

Eén van hen kon vervolgens het 'Zoo waarlijk helpe mij...' niet op eigen kracht afmaken. En een ander week op het laatste moment uit naar de belofte. Maar, het moet gezegd, sommigen articuleerden nadrukkelijk, als was het een demonstratie. Het was een zuiverend moment.

En God? Hij zag dat het goed was... althans, Hij hield er een goed gevoel aan over.

De fusie tot Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heeft geleid tot civielrechtelijke procedures over salarissen, kerkgebouwen en pastorieën. De rechter probeert buiten godsdienstige twisten te blijven, maar wordt het rechtsgevoel bevredigd als hij kerkelijke gemeenten die niet meewillen in de PKN het recht op de kerkelijke goederen ontzegt? Advocaat L. Van Heijningen betwijfelt dat. Hij plaatst de procedures in een historische en kerkelijke context.

L. van Heijningen
advocaat in Den Haag

DE HARDE LIJN BIJ DE
PROTESTANTSE KERK NEDERLAND

Boedelscheiding gevraagd

‘En waarom oordeelt gij ook van uzelve niet hetgeen recht is? Want als gij henen gaat met uwe wederpartij voor de overheid, zoo benaarstig u op den weg om van hem verlost te worden; opdat hij misschien u niet voor den rechter trekke.’ (Lucas 12,58)¹

‘Opdat zij allen één zijn’, aldus Jezus’ bede (Johannes 17,21). In de christelijke traditie werd en wordt dit opgevat als de opdracht om tot één kerkorganisatie te geraken; het is de aanzet tot het oecumenisch streven. Vandaar ook de fusie van drie kerken tot de Protestantse Kerk Nederland (PKN). Maar elke fusie roept nieuwe kerkorganisaties op, zo ook nu. De geschillen plegen hoog op te lopen en eindigen nogal eens in een beroep op de wereldlijke rechter.

In het Samen op Weg-proces, de aanloop naar de fusie, bleken er grote verschillen te bestaan tussen de verschillende kerken. De hervormde gemeenten wier kerkenraden zich verzetten tegen de fusie, konden uiteindelijk alleen maar uittreden uit het kerkverband. De Gereformeerde Kerken wier kerkenraden niet met de fusie wens-ten mee te gaan daarentegen behielden de kerkelijke goederen, omdat iedere plaatselijke kerk een afzonderlijke rechtspersoon is, met de kerkeraad als enig bestuur. De genoemde hervormde gemeenten verloren de aanspraak op goederen als kerkgebouwen en pastorieën, omdat ze in dezen geen rechtspersoonlijkheid bezitten en afhankelijk zijn van het centrale gezag van de (voormalige) hervormde kerk, belichaamd in de Hervormde Synode.²

Juridisch zijn deze verschillende constructies mogelijk

door het amendement van het Kamerlid Groen van Prinsterer in de Wet op de kerkgenootschappen (1853) dat aan elk kerkgenootschap de vrijheid garandeert tot regeling der inrichting in eigen boezem.

Democratie

Historisch zijn de verschillen verklaarbaar. Onder Alva’s schrikbewind van 1567 tot 1573 hebben vele aanhangers der ‘Nue Leer’ uit lijfsbehoud het land verlaten. Zo ontstonden Nederlandse Vluchtelingenkerken te Londen, Frankental en Emden. In 1571 kwamen zij te Emden bijeen en stelden een kerkenorde vast. Men wees het eenhoofdig bestuur van de Katholieke Kerk af, die zij mede om die reden hadden verlaten, en hingen democratische, individualistische beginselen aan: ‘zoodat geene kerk over een andere kerk, geen dienaar des Woords, geen ouderling, noch diaken, den een over de anderen heerschappij zal voeren, maar een iegelijk zal zich voor suspicie en aanloking om de heerschappij wachten.’³

Opvattingen omtrent staatsrecht en kerkrecht hebben elkaar eeuwenlang beïnvloed. Want ook de staatsrechtelijke zelfstandigheid van elk gewest en elke stad was, naast de godsdienstige kwestie, inzet van de strijd tegen de Spaanse overheersing.

FOTO: JACO KLAMER/HH

Gehoorzaamheid

Dat de kansel het belangrijkste medium was om het volk te bereiken, kon de overheden niet onverschillig laten. Vaak werd het volk door felle preken vanaf de kansel tegen regenten opgezet, zoals toen dominee Smout in 1629, in de Nieuwe Kerk te Amsterdam 'de keien uit de straat preekte' (aldus prof. Gerretson). Vergelijk dit met de omroepstrijd in onze dagen. Overheden hebben daarom steeds gepoogd invloed op de kerkgenootschappen uit te oefenen. In de steden benoemden de 17de en 18de-eeuwse regenten bij voorkeur rekkelijke predikanten, die het gezag der overheid hoog hielden; daarmee meer zwemend naar Luther dan naar Calvijn, die het recht van verzet leerde. De preciezen, die het standpunt aanhingen dat men God meer gehoorzaam moet zijn dan de mensen, kwamen in de regel alleen voor aanstelling ten platten lande in aanmerking. Dit verklaart dat de latere afscheidingen van de bijna-staatskerk (hervormde kerk) vooral buiten de steden om zich heen grepen, waar de bevolking merendeels in orthodoxe zin was opgegroeid.

KAN DE DEROGERENDE WERKING
VAN REDELIJKHEID, BILLIJKHEID
EN GOEDE TROUW GEEN BAAT
BRENGEN, NU DE BEZWAARDEN
AAN DE KERKELIJKE GOEDEREN
HEBBEN MEEBETAALD?

Napoleon wilde de kerken een controleerbare eenheid opleggen en Willem I voltooide dit voornemen in 1816 met het omstreden 'reglement' voor de hervormde kerk.⁴ Beide vorsten stonden een strakke, centrale regeringsvorm voor, zo ook het kerkrecht. Alle hervormde kerkelijke gemeenten werden in 1816 onder het gezag van de Generale Synode gesteld; het typisch reformatische beginsel van 1571 werd definitief verlaten.

Verzet der rechtzinnigen

Een der kenmerken van het hervormde synodale beleid was leervrijheid. Rechtzinnigen zinde dit niet en vooral ten plattelande nam het verzet toe, culminerend in de Afscheidingsbeweging van 1834. De Hervormde Synode zette de Koning aan tot repressie. Op basis van de napoleontische Code Pénal werden gevangenisstraffen en op onteigening lijkende geldboetes opgelegd, en dragonders ingekwartierd die op kosten van de, veelal arme, gastgevers moesten worden gevoed. De vervolging duurde tot omtrent 1845.

In 1886 ontstond in de hervormde kerk wederom een beweging van rechtzinnigen, die nu wél binnen het kerkverband wilden blijven. Om de aanspraak op de kerkelijke goederen duidelijk te maken wilde de Amsterdamse dominee Abraham Kuiper, gesteund door de kerkenraad, de Nieuwe Kerk bezetten en er een paneel uit de kerkdeur zagen, de *Paneelzagerij*. De kerkvoogdij, in wier ogen Kuiper een onwettig handelend kraker was, riep politieassistentie in. Hoewel De Savornin Lohman, in de Tweede Kamer leider van de Christelijk-Historische Unie, pleitte voor het recht der rechtzinnigen op de kerkelijke goederen, wilde de rechtspraak er niet aan.

Toen in 1892 uit een fusie van verschillende groeperingen de Gereformeerde Kerken in Nederland ontstonden,⁵ namen zij een kerkenorde aan die grotendeels stoelede op die van Emden uit 1571. Plaatselijke kerken bleven zelfstandig.

Katwijk

Telkens werd er strijd gevoerd voor lokale vrijheid tegenover centrale machtspretenties. Een van de resultaten van de totstandkoming van de PKN, eind 2004, is bijvoorbeeld dat twee hervormde dissidente predikanten te Katwijk op rechterlijk bevel hun pastorieën moeten verlaten. De Haagse voorzieningenrechter oordeelde namelijk op 11 mei 2004 dat de Bezwaarde Hervormde Katwijkse wijkgemeenten jegens de hervormde gemeente geen aanspraak kunnen maken op het salaris en de huisvesting voor de predikanten, en evenmin op de kerkgebouwen.⁶ De eisers moeten volgens de rechter 'naar de regels van het recht en volgens democratisch principe zich neerleggen bij genomen meerderheidsbesluiten', van de Generale Synode of – bij de Gereformeerden – de kerkenraad. Ook in de eerder genoemde uitspraak over de kerkscheuring te Kesteren werd langs de harde lijn geoordeeld.⁷

PROCEDERENDE PARTIJEN DIENEN

SUBSIDIAR VEROOORDELING TOT

GEMEENSCHAPPELIJK GEBRUIK TE

VRAGEN INDIEN MEN HET RISICO VAN

TOTALE ONTRECTING WIL UITSLUITEN

Centrale macht heeft nu eenmaal geen boodschap aan individuele bezwaren. In gewetenszaken is dit echter kwalijk, omdat de bezwaarden met hun bijdragen de kerkelijke goederen mede hebben gefinancierd. Kan hier de in het BW ingevoerde derogerende werking van de redelijkheid, billijkheid en goede trouw geen baat brengen? In 1974 heeft de Hoge Raad namelijk reeds in deze zin beslist, inzake het conflict in de Vrijgemaakte Kerk te Katwijk.⁸ In deze zaak werden partijen veroordeeld tot het gezamenlijk gebruik der kerkelijke goederen.

Gloort daarmee hoop voor de ontrecte partijen te Katwijk, Kesteren en elders in den lande? De domper volgt in de streng afkeurende annotatie (van G.J.S.): de Hoge Raad veroordeelt partijen tot gezamenlijk gebruik zonder dat een van hen

daarom heeft gevraagd. Heeft de HR eens zijn goede hart boven paragrafen laten spreken, is het weer niet goed.

Advies aan de thans procederende partijen (er lopen nog bodemprocedures): men vrage – uiterst subsidiair – veroordeling tot gemeenschappelijk gebruik indien men het risico van totale ontrecting wil uitsluiten.

Jongste Dag

Bevredigt dit het rechtsgevoel? Misschien dat van de buitenstaanders maar de strijdende partijen zullen het als onrecht ervaren. In geloofsgeschillen pleegt de waarheid niet in het midden te liggen. En dan kan het geschil heel lang duren: mgr. Caylus, bisschop van Auxerre, zei in 1742 dat kerkelijke kwesties voortleven in de archieven der Kerk tot aan de Jongste Dag. Kerkelijk recht kent geen verjaring.

1 Het – iets uitgebreidere – citaat luidt in de Nieuwe Bijbelvertaling: 'Waarom bepalen jullie niet uit jezelf wat juist is? Als je met je tegenstander op weg bent naar een hoge autoriteit, doe dan moeite om nog onderweg tot een vergelijk met hem te komen, anders sleept hij je voor de rechter (...) dan kom je niet vrij voor je ook de laatste cent betaald hebt.' (Lucas 12,57-59)

2 Dit is ook het uitgangspunt in de uitspraak VZNGR Rb. Arnhem, 10 mei 2005, NJ 2005-291.

3 De democratie-gedachte is door de Gereformeerde Kerken in Nederland wederom opgenomen.

4 Die voorheen traditioneel 'Gereformeerde Kerk' heette.

5 Overigens deed deze fusie een andere kerkorganisatie ontstaan, die der Christelijke Gereformeerde Kerken, die zich beriep op de traditie van 1834.

6 Ljn-nummer: AO9157.

7 VZNGR Rb. Arnhem, 10 mei 2005, NJ 2005-291. De Hoge Raad bevestigde in 1946 de harde lijn al in HR 23-7-1946, NJ 1947-1; het conflict in de Gereformeerde Kerk te Houwerzijl.

8 Sindsdien is het besluit van de kerkeraad bindend. Het formele verenigingsrecht werd op het geschil toegepast; de rechter kan en mag niet in geloofsgeschillen treden. In zijn annotatie 'De subjectieve goede trouw van beide partijen is boven twijfel verheven' pleit D.J. Veegens voor de zachte lijn, waarlangs aan beide partijen een gedeeltelijk recht van gebruik der kerkelijke goederen wordt toegekend; hij somt een reeks uitspraken in die zin op.

9 HR 22-2-1974, met als vervolg Hof Amsterdam 4-4-1975 en HR 5-11-1976; resp. in NJ 1977, 219, 220 en 221.

PKN: 'Feitelijke onjuistheden'

MR. T.M. WILLEMZE HOOFD STAFAFDELING

JURIDISCHE ZAKEN EN COLLEGES VAN DE PKN

Op verzoek van de redactie reageer ik hierbij op het artikel van mr. Van Heijningen. Ik beperk me tot het rechtzetten van enkele feitelijke onjuistheden.

Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden zijn na een langdurig proces op 1 mei 2004 verenigd tot de Protestantse Kerk in Nederland. Met deze fusie zijn (onder meer) de hervormde gemeenten, die voor de vereniging zelfstandig onderdeel waren van de Nederlandse Hervormde Kerk, zelfstandig onderdeel geworden van de Protestantse Kerk. Zelfstandige onderdelen als de plaatselijke hervormde gemeenten konden respectievelijk kunnen zich – zo is geregeld in de van toepassing zijnde

kerkorden – als zodanig niet losmaken van de landelijke kerk (NHK respectievelijk Protestantse Kerk); alleen individuele leden kunnen bedanken als lid van de kerk. De hervormde gemeenten bezaten in de NHK en bezitten in de Protestantse Kerk rechtspersoonlijkheid als zelfstandig onderdeel van de kerk.

De eigendom van de goederen van de plaatselijke hervormde gemeenten is gebleven bij de oorspronkelijke hervormde gemeenten die sinds 1 mei 2004 onderdeel zijn van de Protestantse Kerk. De in het artikel van mr. Van Heijningen genoemde gemeenten *verloren* niet de aanspraken op de kerkgebouwen, pastorieën, et cetera omdat deze geen rechtspersoonlijkheid zouden bezitten. Deze gemeenten *konden* geen aanspraak maken op

de goederen van de hervormde gemeente, omdat de nieuwe gemeenten gevormd zijn door ambtsdragers en leden die geen deel meer wilden uitmaken van (de hervormde gemeente, die onderdeel is van) de Protestantse Kerk. De in het artikel genoemde gemeenten zijn – aldus de voorzieningenrechter – 'nieuw opgerichte rechtspersonen'; als Hersteld Hervormde gemeenten zijn ze onderdeel geworden een nieuw kerkgenootschap, de Hersteld Hervormde Kerk.

De situatie dat sommigen zich niet in de Vereniging zouden kunnen vinden, is voorzien. Daarvoor is een regeling getroffen, die een genuanceerde aanpak mogelijk maakt. In de overgangsbepalingen bij de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland is een regeling getroffen voor het geval – zoals in de genoemde gemeenten aan de orde was – een aanzienlijk deel van de gemeenteleden en/of ambtsdragers menen geen deel te kunnen uitmaken van de Protestantse Kerk. Als zij komen tot nieuw kerkelijk leven en een nieuwe kerkgemeenschap vormen, behoeft geen beroep gedaan te worden op de burgerlijke rechter, maar kan een speciaal daarvoor ingestelde kerkelijke commissie ten behoeve van de vertrekkende gemeenteleden voorzieningen treffen. Daarvoor is wel nodig dat de betreffende Hersteld Hervormde gemeente aan de werkzaamheden van deze commissie medewerking verleent. Die medewerking werd geweigerd in de door mr. Van Heijningen genoemde gemeenten. Wordt door de betreffende Hersteld Hervormde gemeente wel inzicht gegeven in bijvoorbeeld de omvang van de nieuwe kerkgemeenschap, dan kunnen voor deze gemeente ook materiële voorzieningen worden getroffen, zoals onlangs ook is gedaan: aan de Hersteld Hervormde gemeente te Vianen zijn door de commissie bijzondere zorg alle goederen van de desbetreffende hervormde gemeente toegekend.

Van een harde lijn is dan ook – althans van de kant van de Protestantse Kerk in Nederland – geen sprake.

Het recht van de rooms-katholieke kerk is een gigantisch systeem, in meerdere betekenissen. Georg van Daal, scheidend redactielid overigens, raakte onder de indruk van het wetboek en van de spanwijdte van het systeem. In zijn pogingen de canonieke wereld te ontsluiten stuitte hij echter op diverse grenzen. 'Het was onmogelijk een Officiaal voor de microfoon te krijgen.'

Georg van Daal'

Canonica

De rooms-katholieke kerk (verder: 'RKK') is met zijn canoniek recht – één systeem van wetgeving en één hoogste rechter – een van de grootste juridische gemeenschappen ter wereld.² Het is het enige juridische systeem dat zo goed als alle landen ter wereld bestrijkt, met jurisdictie reikend van de hoogste organen van de RKK tot aan de laatste rooms-katholiek in willekeurig welk land. Toch is de wereld van het canonieke recht niet alleen fascinerend wegens de schaalgrootte, maar ook omdat er naast de bekende juridische wereld van nationale overheidsrechten en internationale gerechtelijke instanties – met hun rechters, raden, officieren, advocaten en gemachtigden – er een andere, mondiale, autonome juridische kosmos bestaat. Seculier recht en canoniek recht raken elkaar wel op een paar punten, maar bestaan vooral náást elkaar.³ De wereld van het canoniek recht is voor alle rooms-katholieken hetzelfde en kent zijn eigen wetgevingssystematiek, eigen normen van iedere denkbare juridische aard, eigen gerechtelijke instellingen, functionarissen, advocaten en wat dies meer zij.

Knap en bondig

Hét wetboek van de RKK is de *Codex Iuris Canonici*, oftewel het Wetboek van canoniek recht.⁴ Naast de CIC bestaat nog een ingewikkeld systeem van universeel,⁵ regionaal, institutioneel of personeel geldende canonieke regels en verdragen, maar de CIC is de ruggengraat van het canoniek recht. De CIC regelt in één boek, verspreid over 1752 zogenaamde canones, de kern van wat de seculier jurist verspreid ziet over vele wetboeken, en meer, omdat de CIC ook geloofszaken regelt. Bestuursrecht, bestuursprocesrecht, institutioneel recht, geloof en geloofsverplichtingen, missie, strafrecht, civiel en strafrechtelijk procesrecht, burgerlijk recht (bijvoorbeeld rechtspersonenrecht, goederen- en overeenkomstenrecht), het recht van ambten in de kerk, rechterlijke organisatie, et cetera: het wordt allemaal behandeld in de CIC.⁶ Het canoniek recht kent bovendien zijn eigen trias politica,⁷ zij het dat de paus zowel hoogste regelgever als hoogste rechter is.⁸ Al met al is de CIC een knap en bondig opgezet wetboek. Het is niet zo oud als men bij de RKK wellicht zou verwachten; de huidige dateert van 1983. Het canoniek recht is wel zo oud als de RKK zelf en zijn taal – dus ook die van de authentieke tekst van de CIC – is het Latijn.

Wildgroei

In de loop van de eerste tien eeuwen van de RKK ontstond er een wildgroei aan canonieke regelingen. In de loop van de twaalfde eeuw heeft de monnik Gratianus het initiatief genomen deze om te buigen naar een samenhangend wettelijk systeem. Zo ontstond een meer coherent geheel, de *Decretum Gratiani*. Dit werd in combinatie met een reeks andere canonieke wetten de *Corpus Iuris Canonici*. Daarna groeide er weer een groot ongeordend geheel. Al voor het eind van de 19e eeuw wilden veel bisschoppen één collectie van canonieke wetten, maar pas in het begin van de 20e eeuw liet Paus Pius X de canonieke regelgeving systematisch (her)codificeren.

De eerste versie van de CIC werd van kracht op Pinksteren 19 mei 1918. De wereld had toen al één wereldoorlog meegemaakt, de tweede volgde snel. Eind jaren vijftig zag Paus Johannes XXIII daarin, en in de snelle veranderingen van zeden, aanleiding de CIC te herzien. De herziening was een complex proces, waarvoor allerlei geledingen van de RKK moesten worden geconsulteerd. Bij het herzieningsproces waren 105 kardinalen, 77 bisschoppen, 73 seculiere priesters, 47 priesters-religieuzen, 3 vrouwelijke religieuzen en 12 leken betrokken. Op 25 januari 1983 kondigde Paus Johannes Paulus II de huidige CIC af, die toen ook in werking trad; sindsdien is er één aanvulling afgekondigd.⁹

Rechtbanken

In ieder bisdom is voor alle zaken die niet uitdrukkelijk daarvan zijn uitgezonderd de bisschop de rechter in eerste instantie.¹⁰ Hij is in principe gehouden een Gerechtvicaris, ofwel Officiaal, aan te stellen. Samen met de bisschop vormt de Officiaal de bisschoppelijke rechtbank. Daarnaast kunnen nog tal van andere gerechtsfunctionarissen worden benoemd. De rechters die de bisschop benoemt, moeten geestelijken zijn. De bisschoppenconferentie kan besluiten dat ook leken rechter kunnen worden. In overleg kunnen meerdere bisdommen, voor alle zaken of voor bepaalde zaken, ook één gezamenlijke rechtbank instellen.¹¹ In Nederland zijn er zes bisschoppelijke rechtbanken.

De rechtbank van tweede instantie is de bisschoppelijke rechtbank van de aartsbisschop van de betreffende kerkprovincie. Voor beroep van zaken die in eerste instantie zijn gewezen door de

aartsbisschoppelijke rechtbank, wordt een vaste andere rechtbank aangewezen.³² De hoogste rechter van de RKK is de paus, in persoon of door middel van de rechtbank van zijn eigen bisdom, Rome, ook wel bekend als de Apostolische Stoel.³³ De rechtbank van de Apostolische Stoel heet de Romeinse Rota.³⁴

Voor canonieke arbeidsgeschillen in Nederland, bijvoorbeeld rond pastoraal werkers, is er het Bisschoppelijk Scheidsgerecht, dat op basis van een besluit van de Nederlandse bisschoppen via 'particulier canoniek recht' functioneert. Iedere gelovige heeft echter het recht om in iedere staat van het geding iedere zaak aan de Apostolische Stoel voor te leggen, dus ook daar in te leiden. Wordt een zaak dan al door een ander canoniek gerecht behandeld, dan schort dat die behandeling niet op, tenzij de Apostolische Stoel de hele zaak aan zich trekt.³⁵

Canoniek advocaten

Lééft het canoniek recht nu in Nederland? Zijn er canonieke advocaten actief, spelen er bij de bisschoppelijke rechtbank en canonieke bestuursrechter opzienbarende zaken, waarvan een tipje kan worden opgelicht? De antwoorden hierop ontnuchteren diegene die door het systeem van het canoniek recht geboeid is geraakt. Wie gegevens over de bisschoppelijke rechtbanken zoekt, zal zijn best moeten doen om bijvoorbeeld op internet adressen en telefoonnummers te vinden.³⁶ Deze rechtbanken materialiseren zich door een gevelbordje van een bisdomgebouw. Griffies zijn er niet. De Officielen mijden publiciteit. Aan géén Nederlandse universiteit kan een canonieke graad worden behaald die toegang geeft tot de canonieke advocatuur;³⁷ daarvoor zijn de universiteiten van Leuven en Münster het meest nabij. In het canoniek recht bestaat vrije advocatenkeuze,³⁸ maar procesvertegen-

SYRISCH-ORTHODOXE GELOVIGEN NEMEN AFSCHIED VAN AARTSBISSCHOP JULIUS YESHU ÇIÇEK, IN GLANERBRUG (OV.)

FOTO: MARCEL VAN DEN BERGH/HH

woordiging is niet verplicht. In canonieke strafprocessen moet de rechter een advocaat voor de aangeklaagde benoemen, als deze niet zelf een advocaat heeft aangesteld.¹⁹ Per bisschoppelijke rechtbank bestaat er een 'album' waarin de bij die rechtbank actieve canonieke advocaten op het tableau zijn gesteld, om maar eens een seculiere term te gebruiken. Per rechtbank zijn dat er drie tot vijf. Bij wangedrag kan de bisschoppelijke rechtbank een advocaat van een zaak verwijderen,²⁰ of in het algemeen schorsen uit de bediening,²¹ en kan de bisschop die aan het hoofd van de rechtbank staat, advocaten van de daar aanwezige lijst van advocaten schorsen of schrappen.²²

Onontbindbaar

De Nederlandse bisschoppelijke rechtbanken behandelen bijna alleen huwelijkszaken. In de volksmond spreekt men wel eens van de kerkelijke echtscheiding, maar die bestaat niet. Voor de RKK is namelijk het naar canoniek recht geldig gesloten huwelijk onontbindbaar.²³ De kerkelijke rechtbanken onderzoeken daarom uitsluitend *ex tunc* of het huwelijk op het moment van het sluiten nietig was. Er bestaan tal van voorschriften die dat met zich kunnen brengen. In Nederland worden er ongeveer 200 huwelijkszaken per jaar aangebracht bij de bisschoppelijke rechtbanken. Daar komen alleen in uitzonderingsgevallen advocaten aan te pas.

In de regel zullen de echtelieden zich via hun pastoor gezamenlijk tot de bisschoppelijke rechtbank wenden, en zal het proces zich vooral op papier voltrekken. In dat proces treedt altijd een verdediger van de huwelijksband op, náást de partijen. De partijen staan niet tegenover, maar naast elkaar. De uitspraak in eerste instantie wordt van rechtswege in tweede instantie getoetst.

Het geheel heeft iets kunstmatigs, door het voordeel van de twijfel die de sacrale huwelijksband krijgt, door het automatisch hoger beroep en vanwege de noodzaak terug te gaan naar de periode voor of het moment van de kerkelijke huwelijksluiting. Het is onmogelijk gebleken een Officiaal 'voor de microfoon' te krijgen, maar in een alleen op internet gepubliceerd artikel heeft een bepaalde Officiaal de nodige vragen gesteld bij de zin en onzin van het canoniek recht rond huwelijkszaken.²⁴ Anders dan men van een Officiaal zou verwachten vraagt hij zich af of als de liefde dood is en de echtelieden van elkaar vervreemd zijn, zij nog wel door de huwelijksband gebonden moeten blijven. Hij wijst er op dat de oosterse Kerken al de *praxis* hebben ingevoerd – aan de hand van duidelijke criteria – dat een huwelijk dat rechtsgeldig is gesloten wél in canonieke zin kan worden ontbonden.

Aalmoezenier

Hoewel het canoniek recht allerlei mogelijkheden biedt voor interessante zaken bij gerechtelijke instanties, blijken deze instanties zich vooral – en bijna alleen op papier – bezig te houden met huwelijkszaken. Over die paar interessante zaken die er altijd zullen spelen, wijdt men logischerwijs niet uit. Zo speelde of speelt er *sub rosa* een canonieke strafzaak tegen een priester die via het burgerlijk (pensioen)recht de deelname afdwong van zijn huishoudster in een kerkelijk pensioenfonds, namelijk door tegen de bedoelingen van de RKK in met haar een geregistreerd partnerschap aan te gaan. Dat zou *in extremis* kunnen leiden tot zijn excommunicatie.

DE CANONIEKE PROCEDURE VOOR HUWELIJKSZAKEN HEEFT IETS KUNSTMATIGS DOOR HET VOORDEEL VAN DE TWIJFEL DIE DE SACRALE HUWELIJKS BAND KRIJGT EN HET AUTOMATISCH HOGER BEROEP

Verder is er de zaak van een Nederlandse aalmoezenier die de canonieke gelederen tot in Rome nog even heeft geschokt. Aanstellingsvereiste door de Nederlandse overheid voor de functie van aalmoezenier is de intrekbare goedkeuring daarvan door de RKK. Een aalmoezenier die die goedkeuring door de RKK ingetrokken zag, vocht dat tevergeefs aan in drie canonieke instanties, waarna hij door de Kroon – eervol – uit de strijdkrachten werd ontslagen. Hij vorderde daarvoor in twee civiele instanties schadevergoeding. De Rechtbank Haarlem veroorzaakte in Rome een schokgolffje door te oordelen dat de canonieke rechtsgang in deze zaak te kort schoot, waardoor er sprake was van een aantasting van de persoon, basis voor een immateriële schadevergoeding.²⁵ Tot opluchting van de bisschoppelijke conferentie in Rome trok het Hof Amsterdam deze 'demarche' weer recht door dit vonnis te vernietigen en de vorderingen van de ex-aalmoezenier af te wijzen.²⁶

De ex-aalmoezenier had er na vijf canonieke en civiele procedures kennelijk nog geen genoeg van en begon een aantal ambtenarenrechtelijke zaken tegen de Kroon. Aan zijn gerechtelijke odyssee kwam een roemloos einde bij de Centrale Raad van Beroep.²⁷ De Raad tekende aan: 'De intrekking van de kerkelijke goedkeuring is een aangelegenheid van de rooms-katholieke kerk, waartegen voor appelland een kerkrechtelijke rechtsgang openstond en die door hem, zij het zonder succes, is gevolgd. Het is niet aan gedaagde als (overheids-) werkgever om – zonder dat door de bevoegde kerkelijke instantie daarom is gevraagd – in die kerkelijke rechtsgang te interveniëren.'

En zo blijft het canoniek recht in Nederland daadwerkelijk een van het seculier recht geheel gescheiden kosmos.

1 Ik dank mr. dr. A.P.H. Meijers van de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en mijn kantoorgenoot mr.dr.s. E.C.M. Wagemakers voor hun medewerking aan dit artikel.

2 Het aantal rooms-katholieken wordt geschat op ruim 1 miljard; de enige mogelijk grotere juridische gemeenschap die ik kan bedenken is de Volksrepubliek China.

3 Deze bijdrage beoogt niet meer dan een eerste indruk te geven van het canoniek recht, en besteedt nauwelijks aandacht aan die punten waar dat het seculier recht kruist.

4 Hierna: 'CIC'. De CIC is afgekondigd op 25 januari 1983 door Paus Johannes Paulus II, en in dat jaar in de Latijnse tekst uitgegeven door de Libreria Editrice Vaticana. De spiegeluitgave van de authentieke

Latijnse tekst van de CIC en de Nederlandse vertaling daarvan is C. Eykens e.a. (vertalers), *Wetboek van Canoniek Recht*, Latijns-Nederlandse Uitgave in opdracht van de Belgische en Nederlandse Bisschoppenconferentie, tweede, licht herziene druk, Licap c.v. / Gooi & Sticht, Brussel / Baarn 1996.

5 Universele canonieke wetten worden afgekondigd in wat men een equivalent van het Nederlandse *Staatsblad* zou kunnen noemen, de *Actorum Apostolicae Sedis Commentarium Officiale* (AAS; canon 8 § 1).

6 De CIC werkt alleen ten aanzien van de Latijnse Kerk (Canon 1); voor de oosters-katholieke kerken, bijvoorbeeld die met de Byzantijnse of de Koptische ritus, geldt de *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*.

7 Canon 135.

8 Zij het dat het Bisschoppencollege vergaderd in een Oecumenisch Concilie inzake geloof en zeden op gelijke voet met de paus lijkt te staan (canon 749).

9 Door de *Motu Proprio 'Ad tuendam fidem'* van 18 mei 1998 werden canones 750 en 1371 aangevuld.

10 Uitgezonderd zijn bijvoorbeeld geschillen naar aanleiding van administratieve beschikkingen (can. 1400 § 2) en bepaalde geschillen waarover alleen de paus mag oordelen (can. 1405). Over de paus zelf kan niemand oordelen (can. 1404).

11 Zie voor dit alles canones 1419-1427. In Nederland hebben de bisdommen Utrecht en Groningen gezamenlijk één bisschoppelijke rechtbank.

12 Canon 1438 e.v. In Nederland betekent dit dat van Utrechtse zaken bij de rechtbank van het bisdom Haarlem beroep moet worden aangetekend.

13 Canon 1442.

14 Canon 1443.

15 Canones 1417 en 1418.

16 www.canoniekrecht.nl zou de plaats op internet moeten zijn, maar lijkt de informatie niet te bieden, ook niet via de zoekfunctie. Bellen met een bisdom lijkt de snelste methode.

17 Ook niet aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht (www.ktu.nl).

18 Canon 1481.

19 Canon 1723 § 2.

20 Canon 1487.

21 Canon 1489.

22 Canon 1488.

23 Canones 1056 en 1141. Van een canoniek rechtsgeldig gesloten huwelijk kan door – alleen – de paus wel dispensatie worden verleend, indien er tijdens het huwelijk geen geslachtsgemeenschap heeft plaatsgevonden (canones 1697-1706).

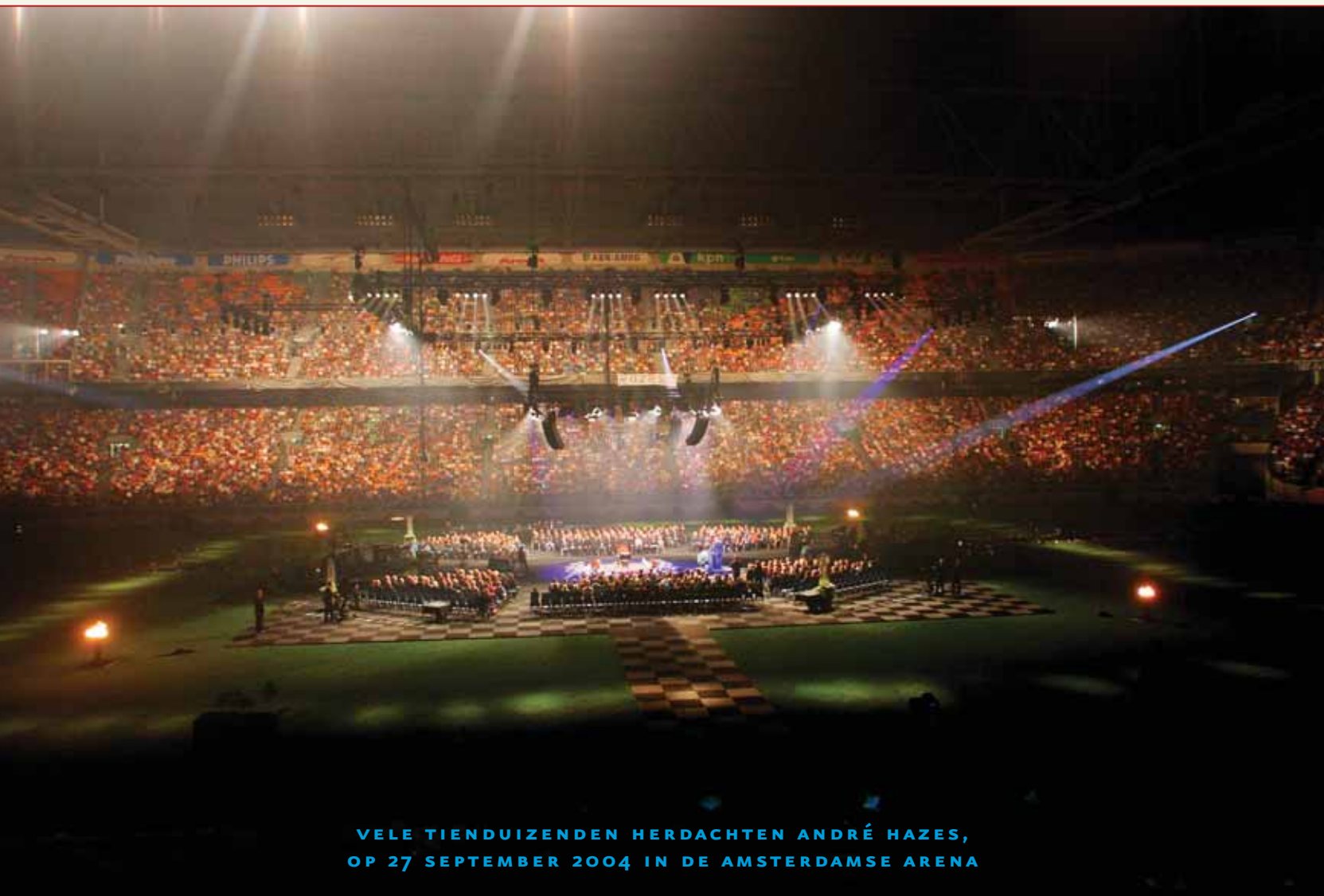
24 Dr. O.F. ter Reegen s.s.s., *Ervaringen van een officiaal* (1994), te vinden op www.rorate.com/rorate/scripts/kr_print.php?t=ro_kerkrecht&id=87.

25 Rechtbank Haarlem 23 november 1999, ongepubliceerd, gewezen onder nummer 42241/HA ZA 97-1997.

26 Gerechtshof Amsterdam 1 november 2001, ongepubliceerd, gewezen onder nummer 166/00.

27 Centrale Raad van Beroep 18 december 2003.

VELE TIENDUIZENDEN HERDACHTEN ANDRÉ HAZES,
OP 27 SEPTEMBER 2004 IN DE AMSTERDAMSE ARENA

Helder zien

Omdat een ex-werknemer zijn non-concurrentiebeding had overtreden, stond ik mijn cliënte bij in een kort geding. Een paar dagen voor de zitting vroeg ze mij of zij naar de zitting een vriendin mocht meenemen, die helderziende was. Ik antwoordde dat dat geen probleem was wanneer mijn cliënte zich daar prettig bij zou voelen.

Nog voor de zitting had de helderziende mijn cliënte verteld dat ze 'uit de kaarten' had kunnen opmaken dat de zaak er voor mijn cliënte goed voorstond. Het vonnis zou binnen twee weken gewezen worden, volgens de helderziende op een dinsdag, acht dagen later.

Op de desbetreffende dinsdag had ik nog niets van de rechtbank ontvangen. De volgende ochtend trof ik bij de post het vonnis aan, dat inderdaad op de dinsdag ervoor was gewezen. En de helderziende had ook goed gezien dat de zaak voor mijn cliënte goed zou verlopen.

Wat nu? Moet ik nu toch geloven in wichelaars en waarzeggers?

Yvette van Gernerden

Transsubstantiatie

Ik wandel al tientallen jaren met hem, honderden kilometers hebben we zo afgelegd, een kleine tweeduizend uur hebben we volgepraat, over SUV's, seks, status en zo verder. We blijven lopen en praten, alleen over de transsubstantiatie, daarover praat ik met mijn vriend niet meer.

We gaan beiden als niet-gelovigen door het leven en zijn tolerant, rationeel, nieuwsgierig en flexibel. Niets zou dus een scherpe analyse van het katholieke leerstuk in de weg hoeven staan. Maar we doen het niet. Transseksualiteit oké, transversalen ook goed, maar transsubstantiatie: nee.

Dat Christus aanwezig is tijdens de katholieke Heilige Mis, dat dus het brood en de wijn veranderen in zijn *lichaam en bloed* – mijn vriend heeft er niets op tegen, zolang het maar figuurlijk of symbolisch is bedoeld. Maar zo eenvoudig maakt de rooms-katholieke kerk zich er niet vanaf. In de jaren zestig probeerden theologen de *wezensverandering* wat symbolischer te interpreteren, maar dat heeft het niet gehaald, en onder Ratzinger zal het er ook wel niet van komen. Het uitgangspunt is gebleven dat Christus in de H. Mis aanwezig is.

Dat het brood en de wijn *werkelijk* in het lichaam en bloed van Christus veranderen, terwijl hun uiterlijke verschijningsvorm hetzelfde blijft, dat kun je volgens mijn vriend niet meer geloven. 'Dat is toch in strijd met ieders verstand', riep hij die ene keer. Hij is tien jaar ouder dan ik, een zuivere atheïst, en van beroep filosoof. 'De transsubstantiatie letterlijk opvatten, dat kun je toch onmogelijk serieus nemen?'

'Wie heeft het hier over letterlijk?' Nu had ik hem. 'Hele generaties theologen, en filosofen, zijn bezig geweest om dat leerstuk subtiel te formuleren. Dat hebben ze niet met één woordje afgedaan. Ik vind het trouwens een intrigerende speelruimte, die wijde tussen letterlijk en figuurlijk.'

'Ik heb zelf gehoord dat katholieken het letterlijk nemen,' zei mijn vriend afgemeten. 'En dat is zó kinderachtig; dat doen alleen kinderen, met Sinterklaas.'

'Het is toch leuk om die transsubstantiatie op een of andere manier te *dénken*?' poneerde ik nog luchtig. 'Niemand wordt er slechter van als je even probeert aan te nemen dat het wezen van iets verandert, terwijl de verschijning hetzelfde blijft. Het verruimt je verbeeldingsvermogen.'

'Het gaat niet om leuk, bij deze dingen. Het gaat niet om fantasie. Dat claimt *de Moederkerk* ook helemaal niet.' Hoorbare hoofdletter, zijn poging tot satire. 'Misschien blijkt op een dag wel dat al die vrome oude vrouwtjes gelijk hebben die hun hele leven letterlijk in God op een witte wolk hebben geloofd, terwijl ik aan het eind het vagevuur in ga. Dat zou ik nog wel een goede grap vinden, maar voorlopig laat ik me verdomme niet behandelen als een imbeciel.'

'Verruim je geest, allemachtig! Zijn kwaadheid irriteerde me; wat was er nog over van mijn ruimhartige vriend? Ik gooide het er maar uit: 'Als je dan toch zo graag ongelovig bent, waarom maak je je dan zo druk over leerstellingen van kerken die je niets te zeggen hebben? Gereformeerde die je bent!' Ik maakte me nu ook kwaad. 'En waarom roepen de atheïsten altijd zo graag van de daken dat ze niets geloven, waarom moet iedereen dat zo nodig weten?'

'Ik weet niet wat "de atheïsten altijd" doen' antwoordde hij pissig, 'Ik loop hier met een katholiek – dat "ex" laat ik ook maar weg – en die denkt dat je voor elk gaatje wel een theorieetje kunt verzinnen. Nou, zo ben ik niet!'

De toon van de discussie was inmiddels, voor het eerst in onze vriendschap, zo hoog opgelopen, dat nog langer doorgaan de stemming voor de hele verdere wandeling zou hebben bedorven.

Na dat weekend las ik hoe wijlen prof. mag. dr. J.P.M. van der Ploeg elke relativisering van de transsubstantiatie streng bestreed.

Het hoogtepunt van de H. Mis, de communie, stelt volgens deze 'eerlijke reactionair' zonder transsubstantiatie niks voor. Wat dan overblijft, 'dat kleine stukje brood', schamperde hij, dat moet dan zeker 'aanduiden dat wij het allemaal zo goed met elkaar kunnen vinden?'

Ik heb het mijn vriend niet meer voorgehouden, het zou de slag toch niet hebben beslist. Ondanks onze moderne ruimgeestigheid verlaten hij noch ik de eigen bodem; we raken onze kleine jeugd niet kwijt. Waarom zouden we ook?

Linus Hesselink

Een godsdienst heeft geboden én verboden nodig. De Tien Geboden en de Sharia wijzen de gelovigen de weg, en beledigen wegens godsdienst is strafbaar, evenals het aanzetten tot haat tegen mensen vanwege godsdienst. Ook het publiceren van materiaal dat beledigend voor anderen kan zijn, is strafbaar. En wie 'gedruis' maakt of anderszins een godsdienstbijeerkomst opzettelijk stoort, wordt met een straf bedreigd. Een bloemlezing uit de jurisprudentie.

Leo van Osch

RELIGIE EN STRAFRECHT

Over geweten, belediging en godslastering

Uit de oude doos is te noemen het arrest van 26 juni 1916, *W. 9955*. Wat was het geval: een dominee had een manifest verspreid waarin hij zich keerde tegen het militarisme; hij preees dienstweigering aan als een der middelen welke samenwerking het militarisme zal vernietigen. Vervolgd wegens opruiing (art. 131 en 132 Sr.), beriep hij zich op overmacht, daartoe aanvoerende dat zijn geweten hem had gedrongen aldus te handelen. De Hoge Raad verwierp het beroep in cassatie tegen de overweging, dat 'een dergelijke, slechts uit eigen opvattingen omtrent de zedelijke en maatschappelijke waarde van wettelijke instellingen en voorschriften voortspringende drang' terecht door het Hof niet als overmacht in de zin van art. 40 Sr was aangemerkt.

Uit het arrest van 17 april 1962, waarin het ging om een Jehova's getuige die vrijstelling van noodwachtplicht verlangde op grond van gewetensbezwaren, leidde annotator Pomp af, dat de HR in gewetensbezwaren slechts dan een grond tot strafuitsluiting ziet, als in een uitdrukkelijke wettelijke bepaling de betrokken gewetensbezwaren als strafuitsluitend zijn aangegeven.¹

In de lagere rechtspraak leek dat standpunt ingang te vinden. De Rechtbank Zwolle werd geconfronteerd met een verdachte die gewetensbezwaren had tegen de WAM en de bij die wet gegeven vrijstellingsregeling voor gewetensbezwaarden.² Diens beroep werd door de Rechtbank Zwolle verworpen, 'nu de wetgever in genoemde wet uitdrukkelijk ten behoeve van de gewetensbezwaarden een ontheffingsregeling heeft opgenomen en daarmee te kennen heeft gegeven, dat gewetensbezwaren tegen het gebruik maken van deze regeling niet kunnen worden erkend'.

In zijn arrest van 22 juli 1966 overweegt de HR dat de rechtbank het door rekwirant gevoerde verweer op juiste grond had verworpen.³ Dit arrest scheen te bevestigen dat volgens de HR gewetensbezwaren nooit een algemene strafuitsluitingsgrond als overmacht of afwezigheid van alle schuld kunnen opleveren. In dezelfde richting wees het arrest van 30 mei 1967, waarin de HR zich niet amtsshalve inliet met de wijze waarop het Hof een beroep op gewetensbezwaren tegen noodwachtplicht had verworpen met de motivering dat in de Wet op de noodwachten de mogelijkheid van vrijstelling of ontheffing wegens gewetensbezwaren niet is geopend.⁴

Volgens de annotator onder na te noemen arrest was de rechtspraak als volgt samen te vatten: 'Een beroep op gewetensbezwaren tegen de nakoming van wettelijke voorschriften is zonder meer ongegrond te achten indien de wet de mogelijkheid opent van vrijstelling of ontheffing van die voorschriften wegens zulke bezwaren en van die regeling geen gebruik is gemaakt. Ook gewetensbezwaren tegen de vrijstellingsregeling komen dan niet voor erkenning in aanmerking. Wanneer evenwel in de wet niet de mogelijkheid van ontheffing wegens gewetensbezwaren is geschapen, is een beroep op gewetensbezwaren te beschouwen als een verweer in de zin van art. 358, lid 3, Sv. d.w.z. als een beroep op een algemene strafuitsluitingsgrond, en dient daarop overeenkomstig dat

FOTO: BERT BELEN/HH

voorschrift een beslissing te worden gegeven, welke ingevolge art. 359, lid 2, Sv. behoorlijk met redenen moet worden omkleed.'

Met de haren erbijgesleept

In 1969⁵ werd een quaker veroordeeld op grond van de APV van de Gemeente Amsterdam omdat hij, anders dan voorgeschreven, niet tevoren toestemming had gevraagd voor het houden van een demonstratie op 21 augustus 1966 op het Jonas Daniël Meierplein. Met vierhonderd man trok de demonstratie van dat plein richting Waterlooplein, om vervolgens bij de Amstel te stranden. De politieverordening verbood een dergelijke optocht, maar de verdachte meende dat de desbetreffende bepaling in strijd kwam met art. 10 van het EVRM. Daarbij wilde hij zich beroepen op zijn overtuiging als belijdend quaker: 'Wij quakers willen hier op deze wereld opkomen voor de lijdende mens. Ikzelf kan niet anders. Voor mij betreft het hier geen optocht maar een processie of begrafenisstoet en ik beroep mij op de persoonlijke godsdienstige gedrevenheid waaraan ik geen weerstand vermag te bieden.'

Uit het feit dat de demonstratie midden jaren zestig speelde, mag het vermoeden worden afgeleid dat het te maken had met de Vietnamoorlog; dat

vermoeden is juist. Het was een eigen demonstratie tegen Amerika en het quakerschap was er kennelijk met de haren bijgesleept. Uiteindelijk had de rechtbank het verweer van de verdachte opgevat als een beroep op overmacht. De Hoge Raad meende dat de rechtbank dat terecht had gedaan en het beroep ook terecht had verworpen. Daarbij speelde natuurlijk mee dat de verdachte niet de mogelijkheid had benut om vrijstelling of ontheffing van voorschriften wegens, in casu, godsdienstige bezwaren te maken.

Onderwerpen aan strafwet

In een arrest uit 1969 was de hoofdrol weggelegd voor een geit die zonder de goedkeuring ex art. 6 Vleeskeuringswet jo. art. 4 Vleeskeuringsverordening op rituele wijze was geslacht.⁶ Bedoeld artikel houdt in dat slachten niet is toegestaan tenzij daarvan vooraf kennis is gegeven overeenkomstig de voorschriften in de Vleeskeuringswet en de daaraan gekoppelde verordening. De economische politierechter had de feiten wel bewezen verklaard maar de verdachte in casu ontslagen van rechtsvervolging omdat hij de verdachte niet strafbaar vond. Daartoe werd overwogen dat de in art. 9 lid 2 EVRM vermelde beperking door regelgeving die in het leven is geroepen met het oog op de

ZUSTERS VAN DE ORDE VAN KOSTBAAR BLOED BIJ EEN DOOR HEN GESCHONKEN KRUISBEELD IN TIENRAY

FOTO: VINCENT VAN DEN HOOGEN/HH

openbare orde etc., niet ruim moet worden uitgelegd. De politierechter beschouwde het niet vooraf kennis geven van een voorgenomen slachting als een administratieve formaliteit en dus niet noodzakelijk voor de bescherming van de openbare gezondheid. De Hoge Raad volgde hem daarin niet en achtte verdachte wel degelijk strafbaar. Het grondrecht ex art. 9 lid 1 EVRM wordt volgens de Hoge Raad niet geraakt door het opleggen van een verplichting aan degene die een slachtdier wil slachten of doen slachten.

Een Hindoestaan werd verdacht van rijden onder invloed en weigerde bloed af te laten nemen voor de bloedproef, want zijn godsdienst zou het afnemen van bloed niet toestaan.⁷ Dat werd noch door de politierechter noch door het Hof opgevat als een beroep op overmacht op strafuitsluitingsgrond, nu de verdachte had gezegd: 'Ik begrijp dat ik daardoor in conflict kan raken met de Nederlandse wet en dat een en ander mij niet vrijwaart mee te werken aan een bloedproef'.

Hier is meteen de kern van de leer weergegeven: een geloofsovertuiging doet er niet aan af dat men zich zal moeten onderwerpen aan de strafwet van het land waar men onder valt.

Eigen schuld

Het zonder al te veel scrupules beledigen van andere volksgroepen is van alle tijden. In de rechtspraak zijn voorbeelden te vinden. Zo heeft de kwestie-Goeree de gemoederen een flink aantal jaren bezigge-

houden. Ter herinnering: de opvatting van de Goerees, enigszins geprangd samengevat in mysterieuze en onduidelijke teksten, komt erop neer dat al datgene wat de joden is aangedaan, meer in het bijzonder de holocaust, feitelijk hun eigen schuld is. De joden hebben Jezus gekruisigd en Barabas vrijgelaten. Ware het omgekeerde het geval, dan zou de holocaust niet hebben plaatsgevonden. Een theorie waarvan de strafrechtelijke relevantie door diverse rechtscollages moest worden beoordeeld.

Het Hof Arnhem meende nog dat de uitlatingen van de Goerees op zichzelf beschouwd wel beledigend waren maar dat de verdachten de opzet op belediging misten. De Hoge Raad dacht daar anders over. Bedoelde uitlatingen zijn expliciet beledigend in de zin van art. 137e Sr. De beantwoording van de vraag of een uitlating 'beledigend' is voor een groep van mensen wegens ras of

godsdienst is afhankelijk van de aard van die uitlatingen, en niet mede van de bedoelingen van degene die de uitlatingen openbaar maakt.

Goed zichtbaar wordt dat de rechterlijke macht moet balanceren op het randje van vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst. Weliswaar hebben de Goerees hun op het eerste gezicht onzinnige standpunt bepaald niet fijnzinnig naar voren gebracht, zij hebben het recht deze mening te uiten. Het ware niet wenselijk dat de geluiden die de Goerees ventileren uit angst voor vervolging, niet in het openbaar worden geuit. Anders gezegd: ongetwijfeld hebben de Goerees een beperkt historisch beeld van de gebeurtenissen en zal het vrijlaten van Barrabas op geen enkele wijze in verband kunnen worden gebracht met de ramp die het joodse volk later is overkomen – maar dat betekent nog niet dat zij dat geluid niet zouden mogen laten horen.⁸

IN DE KWESTIE VAN DE GOEREES WERD GOED ZICHTBAAR DAT DE RECHTERLIJKE MACHT MOEST BALANCEREN OP HET RANDJE VAN VRIJHEID VAN MENINGSUITING EN VRIJHEID VAN GODSDIENST

Opvoedingsziekte

Op 18 november 2002 heeft het Hof Den Haag geoordeeld dat de imam die in het televisieprogramma *Nova* op 3 mei 2001 homoseksuele bevolkingsgroepen schoffeerde, niet kon worden veroordeeld.⁹ Hij werd vrijgesproken omdat naar het oordeel van het Hof de imam homoseksualiteit niet had vergeleken met een ziekte – kennelijk was zijn woorden verkeerd vertaald – maar met een afwijking of opvoedingsziekte, derhalve in meer overdrachtelijke zin. Los van de vraag of dat juist is en of homoseksualiteit niet grotendeels genetisch is bepaald, kwam de imam daarmee weg. Daarbij speelde overigens mee dat de verdachte in een niet-uitgezonden gedeelte van het interview onder meer ook te kennen gaf dat de islam uitdrukkelijk verbood om homoseksuelen lastig te vallen en dat de moslim respect moet betuigen aan iedereen, onder wie – zo begrijp ik – ook homoseksuelen.

Gevreesd straatdebater

Ondanks een parlementaire aanval is godslastering nog altijd opgenomen in het wetboek.¹⁰ Het delict is goed voor slechts drie veroordelingen sinds het artikel op initiatief van de grootvader van de huidige minister van Justitie werd ingevoerd.¹¹ Niettemin zijn er duizenden pagina's over geschreven. We noemen nu eens niet het zogenoemde Ezelsproces rond Gerard Kornelis van het Reve, maar een voorloper ervan. Een redactielid van *Propria Cures* had die in een artikel onder andere de volgende passages opgenomen: 'Fanatieke aanhangers van de welbespraakte, onrustzaaiende, door actieve zelfstudie opgeklimmen timmermanszoon (op twaalfjarige leeftijd al een gevreesd straatdebater in religieuze aangelegenheden) beleefden pijnlijke momenten toen bijbelkenners hun vroegen waarom de wonderman zich ditmaal niet wist los te krijgen. Aan de (lees:) vooravond van de executie had PC's correspondent een kort vraaggesprek met zich in bescheiden momenten "zoon des mensen", dan weer hoogmoedig "God's zoon" of "Verlosser" (als gynaecoloog praktiseert Van N. niet, bij gebrek aan de vereiste papieren) noemende

"Heiland" naar de heide waar Van N. geboren is). Zei Jezus v.N., in het Getsemane-park, ondanks uitgebreide maaltijd met zijn adjudanten toch droevig en zeer beangst: "ik ben stervens bedroefd". En over zijn in slaap gevallen knokploegleden met knipoog: "de geest wil wel, maar de body is zwak".¹²

Het leverde de verdachte een veroordeling op van f 100. De rechtbank motiveerde dat als volgt: 'vele gelovigen hier te lande beschouwen Jezus Christus als een persoonlijke verschijningsvorm van God; dat daarom de vermeldingen of aanduidingen van Christus in het onderhavige geschrift, voor zover ze als smalend, verachtend, grovelijk spottend of honend zijn bedoeld en moeten worden verstaan, smalende Godslasteringen zijn die in Nederland bestaande godsdienstige gevoelens kwetsen (...). De woorden "volksmenner", "gebedsgenezer", "Verlosser" (...), kampioen surfrider en amateur-ombudsman kunnen naar hun gewone betekenis en aard niet anders zijn bedoeld en worden

verstaan dan als smalend, verachtend, grovelijk spottend of honend ten opzichte van de persoon van Jezus Christus.'

Ironie was aan de rechtbank niet besteed: 'en dat zelfde geldt voor de strekking van het gehele geschrift, ook al zou verdachte daarmee slechts de schrijfwijze van een hedendaags weekblad hebben willen belachelijk maken'.

Miskleun

We vermoeden dat voor dat soort teksten de gemiddelde officier van justitie tegenwoordig niet meer zijn bed uit komt. Dat is, naast het reeds in de tijd van dit proces levende inzicht dat het hele artikel een miskleun betreft, ook de verdienste van Gerard Reve. Ik besluit daarom met een verwijzing naar een van de leesbaarste stukken Nederlandse literatuur, Gerard Reves 'Pleitrede voor het Hof' (1967), onder meer gepubliceerd in *Een Eigen Huis* (Elsevier, 1979).

1 NJ 1963 no. 15.

2 5 april 1966.

3 NJ 1967,24.

4 NJ 1968,64.

5 Hoge Raad 16 januari 1968 NJ 69/2.

6 Hoge Raad 4 november 1969 NJ 1970/27.

7 Hoge Raad NJ 89, 679.

8 Uiteindelijk is de zaak door de Hoge Raad verwezen naar Hof Leeuwarden.

9 Hof Den Haag 18 november 2002 NJ 2003/24.

10 Een motie van D66 om godslastering uit het Wetboek van strafrecht te halen is op 23 november 2004 verworpen.

11 Dit laatste naar aanleiding van een gedicht uit communistische hoek waarbij de Heiland naar de mestvaalt werd verwezen.

12 NJ 1965/282, Arr. Rechtbank Amsterdam (Strafkamer), 23 juni 1965.

Biedt 2006 u voldoende

Kiest u in 2006 voor hetzelfde? Of bent u op zoek naar dynamiek in een succesvolle omgeving? Zoekt u heldere lijnen en een duidelijke strategie? Bent u aan de uitdaging toe om vanaf 2006 te bouwen aan uw eigen inspirerende omgeving?

Faasen & Partners is een jong, ambitieus en snel groeiend advocaten- en notaris-kantoor met een enthousiaste partnergroep. In 3,5 jaar tijd heeft Faasen & Partners een stevige marktpositie opgebouwd dankzij een solide team van getalenteerde professionals met een duidelijke focus op de praktijk en markt. Wij bedienen onze cliënten vanuit twee praktijk-

groepen: Ondernemingsrecht en Arbeidsrecht. Binnen de praktijkgroep Ondernemingsrecht zijn ook specialisten werkzaam op het gebied van M&A, Corporate Finance, Europees- en Mededingingsrecht en het Notariaat.

Het kantoor telt 40 professionals, waaronder 9 partners. Onze cliënten zijn middelgrote, grote en beursgenoteerde ondernemingen, nationaal en internationaal, alsmede overheden en non-profitinstellingen. Wij hebben vestigingen in Amsterdam en Rotterdam. Faasen & Partners biedt door haar succesvolle strategie inspiratie aan ondernemende advocaten en notarissen voor verdere persoonlijke en zakelijke groei.

Wij vinden het een uitdaging u te overtuigen van de kansen die ons kantoor u kan bieden. Graag komen we met u in gesprek over de uitdaging die u in 2006 op de agenda hebt.

In 2006 streven wij er naar onze organisatie te laten groeien met:

Vestiging Amsterdam:

- **(Senior) partner(s)**
Ondernemingsrecht (M&A)
- **(Senior) partner Arbeidsrecht**
- **Medewerkers Ondernemingsrecht**
- **Kandidaat notaris**
Ondernemingsrecht
- **Advocaat stagiaires Ondernemingsrecht en Arbeidsrecht**

uitdaging?

Vestiging Rotterdam:

- **Partners Ondernemingsrecht (advocatuur en notariaat)**
- **Senior medewerker Ondernemingsrecht**
- **Advocaat stagiaires Arbeidsrecht**

Voor nadere informatie over deze functies en hetgeen wij bieden verwijzen wij u graag naar onze website www.fplaw.nl.

Mocht u willen reflecteren op de functie van partner, dan kunt u ook contact opnemen met: Faasen & Partners, Rob

Faasen, Postbus 4030, 3006 AA Rotterdam, telefoon 010 - 2425 381 email: faasen.rob@fplaw.nl of met BJW Signium International, de heer B.J. van der Wijk, Postbus 5159, 1410 AD Naarden, telefoon 035 - 6947724.

Mocht u willen reflecteren op de functie van medewerker, kandidaat notaris of advocaat stagiaire dan kunt u contact opnemen met: Faasen & Partners, Saskia Braakman, Postbus 12929, 1100 AX Amsterdam, telefoon: 020 - 5600 560 email: hrm@fplaw.nl.

Amsterdam

Wibautstraat 224
1097 DN Amsterdam
Postbus 12929
1100 AX Amsterdam
T +31 20 5600 600
F +31 20 5600 500
E hrm@fplaw.nl

Rotterdam

Brainpark III
Bahialaan 502
3065 WC Rotterdam
Postbus 4030
3006 AA Rotterdam
T +31 10 2425 360
F +31 10 2425 385
E hrm@fplaw.nl

Gedragsregel 10

Inwerkingtreding 1 januari 2006

1. Bij het verstrekken van informatie aan derden over een zaak die bij hem in behandeling is of is geweest, neemt de advocaat, behalve de belangen van de cliënt, tevens gerechtvaardigde andere belangen in acht. De advocaat verstrekt geen informatie zonder toestemming van de cliënt en vermijdt misverstand over de hoedanigheid waarin hij optreedt.
2. In een strafzaak verstrekt de advocaat geen afschrift van processtukken aan de media. De advocaat is terughoudend met het geven van inzage in die stukken.

TOELICHTING

De advocaat heeft vanzelfsprekend in de eerste plaats het belang van de cliënt te behartigen. Dit belang kan ertoe nopen dat de advocaat informatie aan derden, waaronder de media, verstrekt. Dit belang rechtvaardigt echter niet zonder meer elke informatieverstrekking. Het eerste lid bepaalt dat de advocaat de informatie pas mag verstrekken na een evenwichtige belangenafweging. Tot die in het eerste lid genoemde andere belangen behoren gerechtvaardigde belangen, zoals het recht op persoonlijke levenssfeer, van onder meer getuigen, slachtoffers, nabestaanden en de we-

derpartij, maar ook evident gerechtvaardigde belangen van justitie en politie. De advocaat die naar aanleiding van publiciteit door de deken wordt benaderd, zal volledige opening van zaken moeten geven, in het bijzonder over de vraag in hoeverre hij de bron van de informatieverstrekking is geweest. De advocaat zal zich evenzo ten overstaan van de tuchtrechter moeten kunnen verantwoorden over zijn beslissing tot informatieverstrekking en de wijze waarop de informatie is verstrekt.

Het tweede lid ziet in het bijzonder op informatieverstrekking in strafzaken. Ook dan dient trial by media te worden voorkomen. Het proces behoort in de rechtszaal te worden gevoerd. Daarom is verstrekking van kopieën uit het procesdossier aan de media niet toegestaan. Dit geldt niet slechts voor strafrechtadvocaten, maar ook voor andere advocaten die op enigerlei wijze beschikken over stukken uit het strafdossier. Indien de advocaat afschriften aan een ander dan de cliënt verstrekt, dient hij zich ervan te vergewissen dat deze derde zich jegens hem schriftelijk verplicht deze afschriften niet direct of indirect verder te verspreiden. Het verbod afschriften uit het strafdossier te verstrekken aan de media zou in bij-

zondere gevallen uitzondering kunnen lijden, indien sprake is van ernstige schending van de belangen van de cliënt als kennelijk gevolg van door anderen aan de zaak gegeven ruchtbaarheid. In een zodanig geval zal aanstonds voor de advocaat duidelijk moeten zijn dat de tuchtrechter, later oordelend, hoogstwaarschijnlijk het belang van de cliënt zwaarder zal laten wegen dan andere gerechtvaardigde belangen. Inzage in of citaten uit het dossier kan onder omstandigheden nuttig zijn met het oog op een correcte informatieverstrekking. Om te voorkomen dat deze vorm van informatieverstrekking de facto resulteert in verstrekking van processtukken, dient hierbij terughoudendheid en uiterste zorgvuldigheid te worden betracht.

Onder processtukken moet worden verstaan de aan de verdediging ter beschikking gestelde afschriften van door organen van politie of justitie opgemaakte processenverbaal, rapporten en soortgelijke stukken, alsmede afschriften van bij anderen dan de cliënt inbeslaggenomen stukken. Onder het begrip processtukken vallen uitdrukkelijk niet de pleitnota van de advocaat van de cliënt en van de cliënt zelf afkomstige stukken die zich in het dossier bevinden.

Verordening op de praktijkuitoefening

(onderdeel Wet identificatie bij dienstverlening en Wet melding ongebruikelijke transacties)

Inwerkingtreding 1 januari 2006

Het College van Afgevaardigden van de Nederlandse Orde van Advocaten;

Overwegende, dat de advocaat bij verlening van bepaalde aangewezen diensten een identificatie- en meldplicht heeft; dat het gewenst is dat de deken toezicht uitoefenen op de financiële integriteit van de advocaat;

Gezien het ontwerp met toelichting van de Algemene Raad;

Gelet op

- de artikelen 26, 28, 33, 34 van de Advocatenwet;

- de artikelen 5:17 en 5:20 Algemene wet bestuursrecht;
- de artikelen 7, 8 en 8a, eerste lid Wet identificatie bij dienstverlening;
- de artikelen 9 en 17b, eerste lid Wet melding ongebruikelijke transacties;

Stelt de navolgende verordening vast:

ARTIKEL 1

In deze verordening wordt verstaan onder:

- a. *Advocaat*: de in Nederland ingeschreven advocaat, de procureur daaronder begrepen, alsmede de advocaat bedoeld in artikel 16h van de Advocatenwet;

- b. *Deken*: de deken van het arrondissement waar de advocaat staat ingeschreven;
- c. *Algemene Raad*: de Algemene Raad bedoeld in artikel 18 van de Advocatenwet;
- d. *Wid*: de Wet identificatie bij dienstverlening;
- e. *Wet MOT*: de Wet melding ongebruikelijke transacties.

ARTIKEL 2

De advocaat is verplicht met betrekking tot zijn praktijk een zodanige administratie te voeren dat daaruit te allen tijde genoegzaam blijkt van de naleving van het bepaalde bij of krachtens de Wid en de Wet MOT.

ARTIKEL 3

1. De advocaat is verplicht desgevraagd de deken of de namens de deken optredende secretaris van de Algemene Raad de gewenste inlichtingen te verschaffen over de door hem gevoerde administratie waaruit te allen tijde genoegzaam dient te blijken van de naleving van het bepaalde bij of krachtens de Wid en de Wet MOT.

2. Wanneer de deken van oordeel is dat met betrekking tot die onderwerpen nader onderzoek noodzakelijk is, gaat hij daartoe over.

ARTIKEL 4

Deze verordening kan worden aangehaald als “Verordening op de praktijkuitoefening (onderdeel Wid en Wet MOT)”.

De verordening treedt in werking op 1 januari 2006.

Nota van toelichting

ALGEMEEN

Sinds 1 juni 2003 zijn de Wid en de Wet MOT ook van toepassing op diensten van bepaalde vrije beroepsgroepen, waaronder de advocatuur. Vanaf die datum zijn advocaten wettelijk verplicht om cliënten overeenkomstig de bepalingen van de Wid te identificeren en (voorgenomen) handelingen of een samenstel van handelingen van of ten behoeve van een cliënt in verband met het afnemen of verlenen van een dienst van de advocaat, die aan de hand van de ingevolge artikel 8 van de Wet MOT vast te stellen indicatoren als ongebruikelijk moet worden aangemerkt, te melden. Bij AMvB zijn bepaalde diensten aangewezen waarvoor deze verplichtingen gelden.

Aan de hand van een lijst met indicatoren dienen advocaten te beoordelen of een (voorgenomen) transactie ongebruikelijk is. Ingevolge het bepaalde in artikel 9 van de Wet MOT dienen advocaten onverwijld melding te doen van verrichte of voorgenomen ongebruikelijke transacties aan het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties te Zoetermeer. Op deze wijze wordt getracht te voorkomen dat de advocatuur betrokken raakt bij het witwassen van gelden dan wel bij eventuele financiering van terrorisme.

Advocaten zijn verplicht om ingevolge artikel 7 van de Wid bepaalde gegevens omtrent de identiteit van de cliënt, de aard van de zaak, de omvang, herkomst en bestemming (en andere unieke kenmerken van de betrokken waarden of zaken) op toegankelijke wijze vast te leggen en te bewaren tot vijf jaar na het beëindigen van de dienstverleningsovereenkomst.

Het Bureau financieel toezicht (BFT) is belast met het toezicht op de naleving van deze plichten door advocaten.

De Algemene Raad hecht aan de naleving van de Wid en de Wet MOT door advocaten zulks met inachtneming van het dienaangaande bepaalde ter zake van de bevoegdheden van het BFT.

Met de hierna volgende uiteenzetting van het namens de plaatselijke deken uit te voeren toezicht op bedoelde naleving wordt inzichtelijk gemaakt, dat deze toezichthoudende bevoegdheden te duiden zijn als complementair aan het toezicht van het BFT. Zo blijft het verrichten van bijzondere onderzoeken onderdeel van de taakuitoefening van het BFT.

GEHEIMHOUDINGSPLICHT EN VERSCHONINGSRECHT

De Algemene Raad is zich ervan bewust dat het BFT zich in het kader van het toezicht op de naleving van de Wid en de Wet MOT mag beroepen op het bepaalde in de artikelen 5:17 en 5:20, eerste lid Algemene wet bestuursrecht. De Algemene Raad is evenwel van oordeel dat daarbij het beroepsgeheim en het verschoningsrecht in acht behoren te worden genomen. Vide artikel 5:20, tweede lid Algemene wet bestuursrecht. Het is mede om reden van laatstgenoemde bepaling dat de Algemene Raad het gewenst acht zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen waar het betreft het toezicht op de naleving van genoemde wetten door de advocaat en deze naleving zodanig tuchtrechtelijk af te dwingen.

Dit toezicht bestaat eruit dat inzichtelijk wordt gemaakt dat de advocaat geen handeling verricht ingevolge het bepaalde in artikel 1, eerste lid, onderdeel b, onder 9°, van de Wid juncto artikel 2 van het Besluit van 24 februari 2003 tot aanwijzing van instellingen en diensten in het kader van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding onge-

bruikelijke transacties dan nadat hij voldoende zekerheid heeft gekregen omtrent de identiteit van de cliënt. Ten behoeve van die inzichtelijkheid dient de administratieve organisatie en de interne controle op een advocatenkantoor zodanig te zijn ingericht dat daaruit blijkt dat de advocaat aan de desbetreffende wettelijke verplichtingen heeft voldaan.

Daarnaast bestaat de wettelijke verplichting tot geheimhouding voor de advocaat tegenover zijn cliënt terzake van de melding van het vermoeden van een (voorgenomen) ongebruikelijke transactie.

Uit deze opzet volgt dat het BFT zich kan beperken tot het beoordelen van de normstelling, het systeem en de uitvoering. Waar nodig consulteert de Algemene Raad het BFT.

Het BFT heeft in dit kader een toezichthoudende bevoegdheid; uitdrukkelijk geen opsporingsbevoegdheid.

Het door of namens de deken uit te voeren toezicht laat uiteraard onverlet de toezichthoudende taak van het BFT.

De Algemene Raad hecht er aan te vermelden, dat met dit eigen toezicht op de naleving van de Wid en de Wet MOT wordt beoogd de integriteit van de beroepsgroep te waarborgen en daarmee het vertrouwen dat het publiek in de advocatuur heeft. Het door of namens de deken uit te oefenen toezicht strekt zich uit over alle door de advocaat verrichte diensten; in de praktijk is het aantal Wid-plichtige diensten echter zeer beperkt.

Onder het verschoningsrecht vallen zowel de identiteit van de cliënt als de overige gegevens die op zijn zaak betrekking hebben. In het kader van het ingevolge deze verordening uit te oefenen toezicht kan slechts inzage

aan het BFT worden verleend in gegevens die zijn geanonimiseerd. Dit neemt niet weg dat de advocaat wel verplicht is om de niet-geanonimiseerde gegevens te bewaren. Om een eventuele inbreuk op de geheimhoudingsplicht en een beroep op het verschoningsrecht bij voorbaat zo beperkt mogelijk te houden, dienen de documenten en overige gegevens die de advocaat volgens de Wid moet bewaren, zo veel mogelijk in een afgescheiden gedeelte van het dossier ondergebracht te worden.

TUCHTRECHT

Voor de door de plaatselijke deken uit te oefenen controle op de naleving van de Wid en de Wet MOT dient de advocaat een adequate administratieve organisatie te hebben. Zo deze administratie tekort schiet en daarmee het toezicht wordt gefrustreerd, leidt dit tot een handelen of nalaten dat een behoorlijk advocaat niet betaamt, hetgeen ex artikel 46 van de Advocatenwet aanleiding kan zijn tot het instellen van een tuchtrechtelijke klacht jegens de desbetreffende advocaat.

Daarenboven is niet-naleving van het bepaalde in artikel 7 van de Wid respectievelijk artikel 9 van de Wet MOT aan te merken als een strafbaar feit.

Aan het BFT zal periodiek in geanonimiseerde vorm op hoofdlijnen een systeemgerichte rapportage worden uitgebracht over de resultaten van de ingevolge het protocol uitgevoerde controle inzake de naleving van het bij of krachtens de Wid en de Wet MOT bepaalde.

Het BFT kan in voorkomend geval de deken inlichten over (vermeende) overtredingen van advocaten; desgewenst kan de deken een klacht instellen bij de tuchtrechter. Daarnaast heeft het BFT de mogelijkheid ex artikel 46 Advocatenwet een klacht in te dienen tegen een advocaat.

Zo het BFT in het kader van een bijzonder onderzoek meer inzicht wenst over de onder de Wid of de Wet MOT vallende dienstverlening door een advocaat, dient het BFT zich te wenden tot de deken van de Orde waartoe

de desbetreffende advocaat behoort. In verband met de geheimhoudingsplicht beziet de deken in voorkomend geval of voldaan is aan de verplichtingen voortvloeiend uit de Wid en de Wet MOT en informeert het BFT dienaangaande. Bedoeld onderzoek kan eventueel aanleiding geven tot een dekenbezwaar.

Daarnaast bestaat, zoals hiervoor reeds vermeld, voor het BFT de mogelijkheid tot het indienen van een klacht.

EVALUATIE

De Algemene Raad zal een jaar na de inwerkingtreding van deze verordening het systeem van het toezicht op de naleving van de Wid en de Wet MOT in samenwerking met het BFT evalueren. Vervolgens zal een dergelijke evaluatie periodiek plaatsvinden.

(advertentie)

FIF 33

RECHERCHE- EN INFORMATIEBUREAU

Voor bedrijven, particulieren en advocatuur

- Onrechtmatig ziekteverzuim
- Alimentatiezaken
- Controle werkzaamheden
- Handelsinformatie
- Fraude / Bedrijfsdiefstal
- Privé-onderzoeken

010 - 477 33 22 www.fif33.nl

Goedgekeurd door Min. van Justitie POB 238
Heemraadssingel 186 • 3021 DM Rotterdam
Fax: 010 - 477 08 30 • e-mail: info@fif33.nl

ADVODAN

advocatenbijstand in Denemarken

Advodan Aalborg is deelnemer van het grootste advocatenkring in Denemarken en is dus vertegenwoordigd op alle grotere plaatsen van Denemarken. Wij kunnen o.a. juridische bijstand verlenen in verband met benedengenoemde:

- vestiging van werkzaamheid/bedrijf in Denemarken
- innen van uitstaande vorderingen in Denemarken
- het voeren van rechtszaken/processen in Denemarken
- curatele behandeling van faillissementen

Wij spreken en corresponderen zowel op Nederlands als Engels.

U kunt altijd contact opnemen met: juridisch assistente Dorte Möller,
Mail: dm@aalborg.advodan.dk Rechtstreeks telf.nr. +45 9631 3304

Correspondentie adres: Moelleaa 1, DK - 9000 Aalborg

externe stagebegeleiding

Mr A.C. Oberman heeft besloten haar advocatenpraktijk te verwisselen voor de externe begeleiding en coaching van stagiaires en medewerkers. Als ervaren advocaat wil zij jonge advocaten, naast de opleiding die het kantoor hen biedt, de aandacht geven die het mogelijk maakt een gefundeerde conclusie te bereiken over hun plaats binnen de advocatuur.

Oberman is advocaat sinds 1982 en heeft vóór haar loopbaan in de advocatuur gewerkt bij universiteit, gemeente en in het bedrijfsleven.

Mr A.C. Oberman
externe stagebegeleiding

VAN EEGHENLAAN 12
1071 EM AMSTERDAM

020 673 71 60
FAX 671 21 95
aoberman@xs4all.nl

Krijgt u wel persoonlijke aandacht van uw eigen bank?

Speciaal voor uw beroepsgroep bieden onze accountmanagers Vrije Beroepen intensieve dienstverlening op hoog niveau. Zodat u het beste uit uw financiële mogelijkheden haalt, zowel zakelijk als privé. Voor een verhelderend gesprek met een persoonlijke bankier belt u vandaag nog 0900 - 8870 (lokaal tarief).

**De bank
van vandaag**

verloren tijd is
verleden tijd

Mobile
Solutions

> ICT CONCEPT MOBILE SOLUTIONS

In de afgelopen jaren is er veel veranderd in onze manier van werken. De mobiliteit in ons werk en in computergebruik neemt sterk toe. We werken op verschillende plaatsen en tijden en willen, onafhankelijk van tijd en plaats, goed (samen) kunnen werken. De huidige hardware, netwerkverbindingen en software ondersteunen mobiel werken steeds beter. Daarnaast verwachten uw klanten dat u snel en goed reageert op hun vragen. Om tegemoet te kunnen komen aan hun verwachtingen en uw klanten goed van dienst te zijn, zult u dus ook optimaal gebruik moeten maken van de nieuwste communicatiemiddelen.

> ERVARING ICT CONCEPT

ICT ConceptT heeft ervaring met het beschikbaar stellen van bedrijfsoplossingen voor mobiel gebruik. Van e-mail en agenda (Microsoft Outlook/Exchange) tot beheer en implementatie van uw software. Wij adviseren u en verzorgen de ontwikkeling, implementatie en het beheer van uw mobiele toepassingen.

> MEER WETEN?

Maak dan vrijblijvend een afspraak met één van onze adviseurs, telefoon 076-5815818 of stuur een e-mail naar info@ict-concept.nl.

* BlackBerry® 7100t

* BlackBerry® 7290

* Nokia 9300

* deze toestellen vanaf €0,- in combinatie met T-Mobile Zakelijk Optimaal.

- > Direct e-mails ontvangen en versturen
- > Toegang tot internet
- > Agenda- en contactbeheer
- > Implementatie
- > Beheer
- > Urenregistratie

ict concept

 T-Mobile . . .